

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра фінансово-економічної безпеки та інтелектуальної власності

Шмокалюк Олена Степанівна

Бюджетні дисбаланси як загроза фінансовій безпеці України /
Budget imbalances as a threat to Ukraine's financial security

спеціальність: 8.18010014 – Управління фінансово-економічною безпекою
магістерська програма – Управління фінансово-економічною безпекою

Магістерська програма

Виконала студентка групи ФЕБзм-21
О.С. Шмокалюк

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, О.М. Карапетян

Магістерську роботу допущено
до захисту:
«___» _____ 20__ р.
Завідувач кафедри
_____ Н.Б. Москалюк

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ ДИСБАЛАНСІВ	
1.1. Теоретико-інституційна природа бюджетних дисбалансів	8
1.2. Концептуальні імперативи бюджетних дисбалансів та збалансування бюджетного дефіциту	19
Висновки до розділу 1	31
РОЗДІЛ 2. КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ БЮДЖЕТНИХ ПАРАМЕТРІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ	
2.1. Аналіз причин дисбалансів у бюджетній сфері України	32
2.2. Оцінка джерел фінансування бюджетного дефіциту	41
2.3. Соціально-економічні наслідки бюджетних дисбалансів та їх вплив на фінансову безпеку України: аналітичний аспект	51
Висновки до розділу 2	65
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ПОДОЛАННЯ БЮДЖЕТНИХ ДИСБАЛАНСІВ ЯК УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	
3.1. Зарубіжний досвід проведення фіскальної консолідації в подоланні бюджетних дисбалансів	67
3.2. Шляхи подолання бюджетного дефіциту в Україні	74
Висновки до розділу 3	81
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	95

ВСТУП

Фінансові дисбаланси як об'єктивно існуюча реальність є невід'ємною детермінантою сучасного розвитку, а формою їх прояву є кризові явища, які у ретроспективі глобального розвитку неодноразово приводили до суверенних дефолтів.

На сучасному етапі в Україні досить гостро постає проблема аналізу чинників та складових забезпечення економічного зростання для нівелювання основних макроекономічних диспропорцій та дисбалансів та стабілізації подальшого економічного розвитку.

Ефективність економічної політики визначається не лише тим, скільки коштів було мобілізовано до бюджету, а й тим, наскільки ефективно вони перерозподілені і освоєні. Нинішня модель бюджетної системи формує простір для маніпулювання фінансовими потоками, внаслідок чого бюджетні ресурси часто використовують не за призначенням, неефективно, а на окремих щаблях бюджетної системи формуються дисбаланси.

Розбудова ефективної та конкурентоспроможної економіки вимагає системного реформування сектору публічних фінансів, проблеми і суперечності якого сьогодні є ключовими ризиками для швидкого посткризового відновлення економіки України.

Особливість економічних відносин у сучасних умовах господарювання характеризується їх багатоваріантністю та широким колом учасників, які перебувають під постійним впливом реформаційних процесів як у національному, так і в світовому масштабах. У фінансовій системі України нерозв'язаними залишено численні проблеми сфери державних фінансів, а відтак державний бюджет як основа бюджетно-податкової політики недостатньо повно виконує функцію регулювання соціально-економічних процесів. Відповідно до умов розвитку економіки держави можливості фінансового механізму змінюються, як в аспекті забезпечення виконання стратегічних завдань бюджетної політики, так і в частині дотримання

визначених органами державного управління тактичних цілей сфери державних фінансів. У процесі управління доходами і видатками бюджету органи державної влади концентрують і цілеспрямовано розподіляють фінансові ресурси за надання суспільних послуг та реалізації загальнодержавних програм. Тривала незбалансованість доходів і видатків державного бюджету здатна значно послабити фінансову стабільність та погіршити соціально-економічну ситуацію в державі. Для збалансування бюджетних параметрів необхідним є застосування ефективного управління дефіцитом державного бюджету, визначення шляхів покращення в контексті сучасного стану та пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку країни, напрямів його активізації в умовах глобальної ринкової експансії капіталу.

Значний внесок у розроблення теоретико-методологічних засад і практичних аспектів, пов'язаних із бюджетом та бюджетними відносинами, зробили такі вітчизняні вчені: В. Базилевич, С. Булгакова, О. Василик, Т. Вахненко, В. Геєць, А. Даниленко, І. Д'яконова, І. Запатріна, М. Карлін, Г. Кучер, Л. Лисяк, І. Луніна, І. Лютий, С. Огородник, В. Опарін, К. Павлюк, Ю. Пасічник, О. Романенко, І. Сало, В. Тропіна, В. Федосов, С. Юрій та ін. Теоретичні аспекти формування бюджетних дисбалансів знайшли своє відбиття в працях зарубіжних економістів, серед яких: Дж. Б'юкенен, А. Вагнер, Дж. Кейнс, А. Лернер, Г. Поляк, Дж. Стігліц, М. Фрідмен та ін.

Незважаючи на сформовані вітчизняною та зарубіжною фінансовою наукою концептуальні підходи до розуміння бюджетного дефіциту, нагромаджений практичний досвід, проблеми зниження та подолання дефіциту бюджету залишаються невирішеними, що, зазвичай, негативно відбивається на соціально-економічних процесах як у розвинених країнах, так і у державах з перехідною економікою. Особливого значення дані проблеми набувають в Україні, яка обрала курс на формування ринкової економіки, демократизацію та інтеграцію у європейський простір. Цим обумовлений вибір теми дослідження та її актуальність.

Метою даної роботи є дослідження причин бюджетних дисбалансів, обґрунтування соціально-економічної природи бюджетного дефіциту та шляхів його подолання.

Відповідно до мети роботи, поставлені такі завдання:

- розкрити суть бюджетних дисбалансів та причин їх виникнення;
- дослідити теоретичні аспекти методології усунення бюджетних дисбалансів;
- проаналізувати бюджетний дефіцит як основну причину бюджетних дисбалансів;
- зробити системний аналіз джерел фінансування бюджетного дефіциту;
- розглянути соціально-економічні наслідки бюджетних дисбалансів;
- вивчити світовий досвід вирішення проблеми бюджетних дисбалансів;
- розробити можливі шляхи подолання бюджетного дефіциту.

Об'єктом дослідження є державний бюджет України.

Предметом даного дослідження є економічні відносини, пов'язані з виникненням бюджетних дисбалансів як загрози фінансовій безпеці України.

Теоретико-методологічну основу написання дипломної роботи складають законодавчі та нормативні акти, що стосуються питань бюджетного дефіциту, періодична література, статистичні дані Рахункової палати України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі, фінансово-статистична звітність Міжнародного валютного фонду.

Новизною дипломної роботи є теоретичні узагальнення, зроблені в процесі дослідження щодо суті бюджетного дисбалансу, джерел фінансування бюджетного дефіциту та шляхів його подолання.

Практичне значення одержаних результатів. Основні висновки та пропозиції, одержані в процесі написання дипломної роботи, можуть бути використані при внесенні змін до чинного законодавства з питань державного бюджету та основних засад боргової політики. Окремі положення теоретичного

характеру можуть бути використані у навчальному процесі, при підготовці навчально-методичної літератури з питань фінансової безпеки держави.

Методологію дослідження формує сукупність прийомів та способів, за допомогою яких розкриваються основні проблеми та питання в даній науковій роботі. Зокрема, у дипломній роботі, залежно від конкретних завдань використані відповідні методи дослідження економічних процесів: аналізу і синтезу – для деталізації предмета дослідження, визначення основних детермінантів і причин формування бюджетного дисбалансу; історичний метод – для розгляду основних концептуальних підходів до проблеми збалансованості бюджету; порівняльний аналіз та аналіз ретроспективних даних – для оцінювання показників виконання державного бюджету України; методи спостереження та узагальнення – для аналізу джерел фінансування дефіциту державного бюджету України. Крім того, в процесі дослідження використано метод групування, графічний метод.

Обсяг і структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел та додатку.

У першому розділі розкрито теоретико-методологічні засади бюджетного дисбалансу.

У другому розділі проаналізовано державний бюджет в розрізі складових, бюджетний дефіцит у контексті соціально-економічного розвитку.

У третьому розділі обґрунтовано напрямки подолання бюджетного дефіциту з урахуванням світового досвіду подолання бюджетних проблем криз.

Основний зміст дипломної роботи становить 94 сторінки. У роботі наведено 10 таблиць, 14 рисунків та 1 додаток. Список використаних джерел налічує 85 позицій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ ДИСБАЛАНСІВ

1.2. Теоретико-інституційна природа бюджетних дисбалансів

Особливістю сучасного етапу національного розвитку є те, що умовою загальної економічної рівноваги в національному господарстві є бюджетна рівновага. Першим кроком при виокремленні особливостей бюджетних дисбалансів є визначення їхнього місця та ролі, що може бути здійснено через детальний аналіз та систематизацію бюджетних дисбалансів, з виділенням причин їх формування, визначенням взаємозв'язків між ними на різних рівнях аналізу. У цьому контексті важливо підкреслити, що теоретичні передумови дослідження бюджетних дисбалансів закладено саме теорією рівноваги і тому взаємозв'язок категорій «рівновага» і «дисбаланс» стає точкою відліку у визначенні змісту поняття «бюджетного дисбалансу». Експерти наголошують: якщо розглядати дисбаланс з точки зору статички, то це – нерівноважний стан об'єкта або порушення рівноваги й певних співвідношень параметрів, які характеризують об'єкт як цілісність; якщо з позиції динаміки – це процеси змін у функціонуванні та розвитку об'єкта, розбалансування.

Аналізуючи бюджетні дисбаланси науковці та практики підкреслюють, що дисбаланс (disbalans), або порушення рівноваги є внутрішньо притаманною властивістю ринкової економіки, що є основою її природи, а рівновага є лише її тимчасовим станом imbalans – відсутність рівноваги, нестійкість розглядається як крайній стан дисбалансу.

На рубежі тисячоліть розбалансованість державних фінансів та перманентні бюджетні дефіцити стали однією з найактуальніших проблем розвитку фінансової системи та основними чинниками, що впливають на фінансову безпеку.

Ще одним поширеним визначенням дисбалансу є нестача фінансових ресурсів у відповідній галузі. Вертикальний дисбаланс - невідповідність між фінансовими ресурсами різних рівнів управління, а також завдань і обов'язків, покладених на нього в розмежуванні повноважень між центральними, регіональними та місцевими органами вертикалей.

Горизонтальний дисбаланс – невідповідність між фінансовими ресурсами одного або декількох одиниць одного і того ж рівня і завдань і обов'язків, покладених на них, забезпечуючи їх територіальні одиниці одного і того ж рівня. Таке виникає дисбаланс між або через території потребують більшої кількості певних областей. Горизонтальна незбалансована система бюджет викликано об'єктивними відмінностями в розташуванні вузлів, в силу історичних, географічних, економічних, екологічних та розвитку можливостей. Горизонтальний дисбаланс проявляється в першу чергу в розбіжностях в податкових потенційних територій. З іншого боку, впливають на різні потреби в соціальних послугах. Відповідно до розвиненими країнами, різке горизонтальне вирівнювання відмінностей важливо саме по собі з точки зору справедливості і рівних умов життя. У той же час, він має загальнонаціональний економічний ефект, оскільки він запобігає економічні втрати, пов'язані з міграцією та справедливості. Зіставте так в національних інтересах і сприяє зміцненню єдності країни.

Головним інструментом горизонтального вирівнювання повинні бути спеціальні вирівнювання коштів. Ці кошти у вигляді універсальних трансфертів між місцевими бюджетами розподіляються відповідно до визначених критеріїв потреби коштів бюджетів.

Фінансове вирівнювання – це процес усунення вертикальних і горизонтальних дисбалансів. У процесі відбувається перерозподіл фінансових ресурсів між ланками бюджетної системи по вертикалі і горизонталі між територіями.

Метою фінансового вирівнювання є перерозподіл фінансових ресурсів на користь різних рівнів уряду, які мають вертикальну або горизонтальну дисбаланс

За своєю природою бюджетні дисбаланси виражають одвічну проблему суспільства – суперечність між зростаючими державними потребами і обмеженими ресурсами. Ця суперечність породжує розбалансованість бюджету, стан якого може визначатися трьома показниками:

- рівновагою доходів і видатків бюджету;
- бюджетним профіцитом – перевищенням доходів над видатками бюджету;
- бюджетним дефіцитом – перевищенням видатків над постійними доходами [7, 73].

Рівновага доходів і видатків бюджету є найбільш доцільним і обґрунтованим станом, і означає, що видатки бюджету мають відповідні джерела фінансування. Досягнення збалансованості бюджету є головним завданням бюджетного планування. З урахуванням розгалуженої структури витрат і джерел диференціації доходів, а найголовніше - це система фінансових інтересів в суспільстві щодо бюджету, коли один суб'єкт зацікавлений, щоб отримати стільки, скільки асигнувань і заплатити найменш податки і збори можна відзначити, що практична реалізація цього завдання є дуже складним.

З точки зору адміністрування проблем фінансової безпеки, на зразок, немає. Залежно від конкретної ситуації, ви можете або збільшити податки або скоротити витрати. З точки зору тієї ж оптимізації бюджету та його роль в суспільстві дуже важко досягти, бо будь-яке скорочення витрат або підвищення рівня оподаткування призводить до деяких наслідків, які необхідно виявляти і аналізувати. Проблема збалансованості бюджету зачіпає інтереси багатьох фінансових відносин потребує врахування багатьох факторів і обмежень, і, отже, майже не піддається математичному моделюванню. Її реалізація цілковито залежить від фахівців управління бюджетом, їх професіоналізм і

ерудиція, чесність і порядність, мужність і наполегливість, уміння знаходити вихід із, здавалося б, безвихідної ситуації [40, 20].

Профіцит бюджету являє собою специфічний феномен. По-перше, це досить відносний показник, тому що ви завжди можете знайти деякі види використання коштів. Таким чином, відповідно до Бюджетного кодексу України надлишок буде затверджений тільки на погашення основного боргу. Але якщо погашення боргу включені у видатковій частині бюджету (тобто до них, вони повинні застосовуватися), то будь-які надлишки в бюджеті не буде. По-друге, профіцит бюджету слід відрізнити від вільних грошових коштів, які підлягають вилученню до бюджету вищого рівня та характеризує міждержавні відносини. У будь-якому випадку, профіцит бюджету не може розглядатися як позитивний фінансовий результат державних, ідентичних суб'єктів прибутку.

Дефіцит бюджету є складною і ще дуже поширеним явищем. Це - перевищення витрат над доходами постійного бюджету, що податки і обов'язкові платежі, відповідно до бюджетної класифікації віднесені до доходів. Дефіцит бюджету не означає, що бюджетний дисбаланс, як і в його розробці та погодженні відповідних встановити джерела фінансування. Тому, необхідно провести чітку межу між дефіцитом бюджету і бюджетних дисбалансів в зв'язку з невизначеністю в джерелах покриття дефіциту. Відсутність чіткої політики щодо дефіциту бюджету і джерел його покриття характеризує визначення державного бюджету, який можна назвати бюджетом отвір. Тобто, бюджет включає в себе витрати, не передбачених доходів[58, 63].

Апелюючи до таких проблем, як зростання безробіття, зниження темпів економічного розвитку, підвищення розмірів соціальних виплат, уряди взяли собі за правило розробляти бюджети зі значним перевищенням видаткової частини над дохідною. Підсилені ефектом відсутності єдиного погляду на те, яким повинен бути бюджет (дефіцитним, профіцитним чи збалансованим), ідеї про бюджетний дефіцит у XX на початку XXI ст. набули надзвичайного поширення.

Альтернативність поглядів щодо трактування сутності та економічної природи бюджетного дефіциту відображає існуючі розбіжності у концептуальних підходах державних фінансів у західній та вітчизняній фінансовій науці [51].

Зокрема, західна фінансова думка з її звужено-конкретизованим трактуванням фундаментальних фінансових понять на базі простоти та прозорості змісту з підпорядкуванням принципу Оккама визначає бюджетний дефіцит як ту частину видатків, яка перевищує його доходи. При цьому він відображає обсяг додаткових фінансових ресурсів, які необхідно залучити із внутрішніх чи зовнішніх джерел, щоб покрити повний обсяг запланованих видатків.

У вітчизняній (пострадянській) фінансовій науці здебільшого переважає марксистська концепція відносин, відповідно до якої суть дефіциту бюджету трактується через об'єктивні економічні відносини щодо використання коштів понад наявні закріплені джерела доходів бюджету [31, 103].

Зокрема, у своїх працях, які стосуються бюджетного дефіциту О. Крижанівська стверджує, що він являє собою перевищення розміру державних витрат над розміром бюджетних надходжень.

У вітчизняній науковій літературі під дефіцитом бюджету розуміють такі об'єктивні економічні відносини, які виникають між учасниками суспільного виробництва щодо використання коштів понад наявні закріплені джерела доходів бюджету в силу зростання граничних витрат виробництва.

У фінансовому словнику, визначено, що бюджетний дефіцит це перевищення видаткової частини державного бюджету над дохідною і є однією з основних причин розвитку інфляції.

Дефіцит бюджету спричиняється економічною нестабільністю, скороченням надходжень до бюджету, зростанням видатків з бюджету [22, 94].

Відтак можна стверджувати, що бюджетний дефіцит виникає як результат нестабільності в економічному та політичному житті держави і посилює негативні явища, якщо дефіцит перевищує світові показники. Таку думку

поділяє чимало сучасних економістів, зокрема Л. Аведян, І. Алексєєв, С. Буковинський, М. Грідчина, В. Захожай, Г. Коломієць, І. Кондрат, С. Кондратюк, В. Малько, В. Опарін, Н. Ярошевич та інші.

На основі дослідження концептуальних засад бюджетного дефіциту, ми вважаємо за потрібне сформулювати власне визначення бюджетного дефіциту, яке ми розуміємо, як економічні відносини, які виникають між учасниками суспільного виробництва щодо залучення додаткових фінансових ресурсів із внутрішніх чи зовнішніх джерел для покриття повного обсягу запланованих видатків.

Виникнення бюджетних дисбалансів зумовлюється певними причинами (рис. 1.1.)



Рис.1.1. Причини виникнення бюджетних дисбалансів[22, 46]

Особливу увагу потрібно приділити таким причинам, як спад виробництва і ріст тіньового сектору економіки. Наявність цих причин приводить до зменшення податкової бази. В першому випадку відбувається скорочення виробництва, зменшення прибутків, і, відповідно, зменшення

надходжень до бюджету. В результаті план поступлення коштів в бюджет невиконується. У другому випадку підприємства зовсім перестають платити податки. Адже тіньова економіка відрізняється від звичайної тільки тим, що фірми і підприємства, які функціонують в ній, не є зареєстрованими, відповідно жодних обов'язкових зборів і платежів не сплачують. Відтак державні органи не можуть їх регулювати (рис. 1.2.)

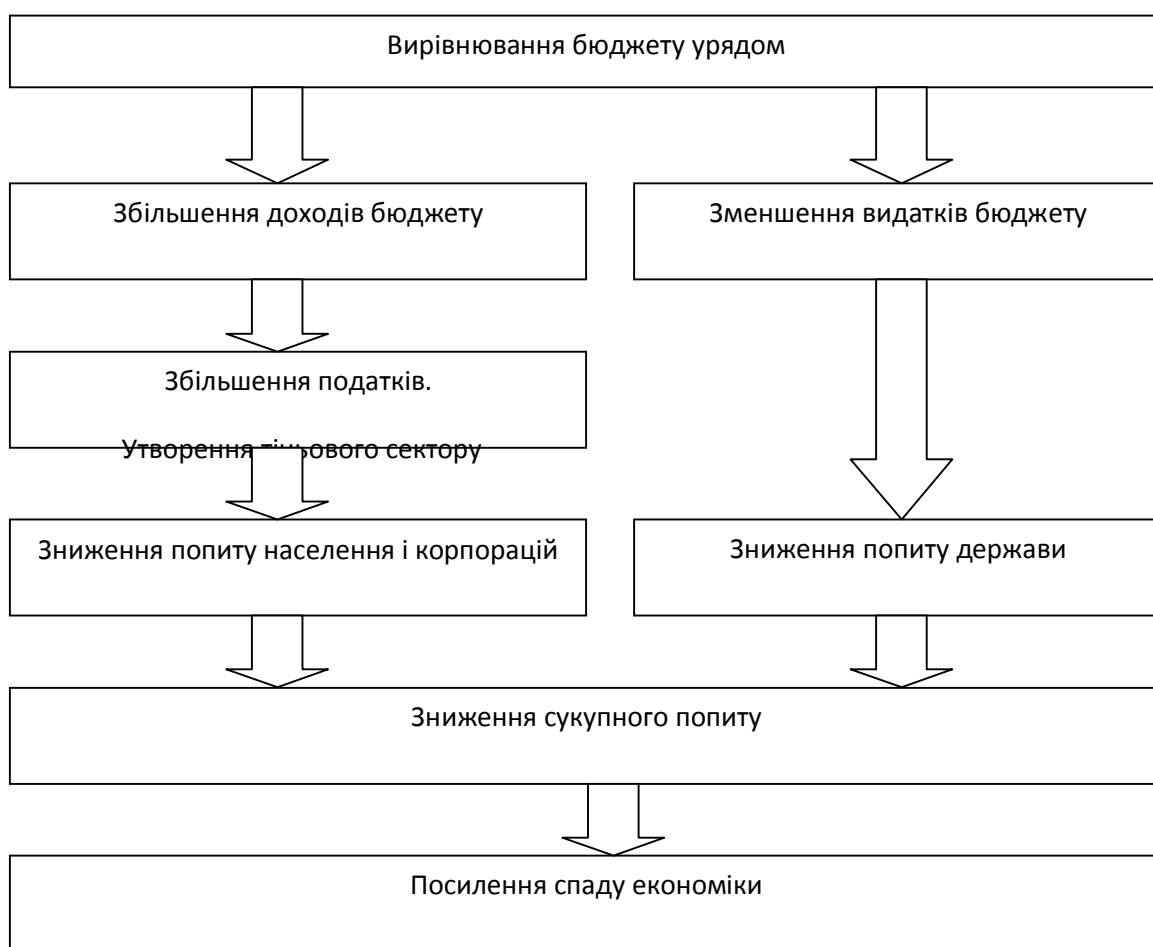


Рис. 1.2. Державне регулювання бюджету [22, 34]

У перехідних економіках проблема структурного дефіциту державного бюджету ускладнюється тим, що практикується маніпулювання його розмірами за допомогою певних інструментів впливу (рис.1.3).

Нагадаємо, що активний бюджетний дефіцит є наслідком свідомого збільшення державних видатків, що спричинює неможливість збалансувати бюджет. Отож, відмінність між структурним і активним дефіцитом

полягає в тому, що останній виникає в результаті проведення політики дефіцитного фінансування з метою стимулювання досягнення максимальної зайнятості наявних виробничих ресурсів, що спонукає економіку розвиватись відносно незалежно від циклічних коливань.



Рис. 1.3. Інструменти впливу на подолання бюджетних дисбалансів [16, 34]

Якщо уряд удається до випуску державних цінних паперів для фінансування первинного дефіциту бюджету, відтак зростають основна сума державного боргу і коефіцієнт його обслуговування, тобто в національній економіці збільшується боргове навантаження. Сума процентів за державний борг дорівнює добуткові державного боргу та реальної процентної ставки. Якщо в національній економіці реальна процентна ставка перевищує темпи зростання реального ВВП, то весь приріст останнього іде на виплату процентів з обслуговування державного боргу, тобто відношення державного боргу до ВВП зростає. Для зниження цього відношення:

- темпи зростання реального ВВП мають перевищувати величину реальної процентної ставки;
- збільшення частки первинного бюджетного надлишку має бути постійним.

Операційний дефіцит – це дефіцит державного бюджету з вирахуванням інфляційної частини відсоткових платежів з обслуговування державного боргу. За високих темпів інфляції, коли різниця в динаміці номінальних і реальних відсоткових ставках досить значна, таке завищення розміру дефіциту державного бюджету може виявитися істотним.

Розглянемо найбільш розповсюджені концептуальні підходи до стану бюджету і можливими причинами бюджетних дисбалансів.

1. Щорічне збалансування бюджету.

До «Великої депресії» 30-х років бюджет, який щорічно балансується загально визнано вважався бажаною метою державних фінансів і фінансової політики. Проте ретельний розгляд цієї проблеми засвідчує, що сутність даного концептуального підходу полягає у зменшенні ефективності фіскальної політики держави, яка має антициклічний, стабілізаційний напрямок. Більше того, бюджет, який щорічно балансується, насправді, поглиблює коливання економічного циклу. Наприклад, припустимо, що економіка стикається з довготривалими періодами безробіття. Доходи населення знижуються, податкові надходження в бюджет автоматично скорочуються. Намагаючись неодмінно збалансувати бюджет, уряд повинен або підвищити ставки податків або скоротити державні видатки, або вдатися до поєднання цих двох заходів. Проте, в кінцевому підсумку це призведе до ще більшого скорочення сукупного попиту.

Звідси можна зробити висновок, що даний вид бюджету не є економічно нейтральним. Відзначимо, що попри значні проблеми, у багатьох країнах існує значна підтримка ідеї прийняття конституційної поправки, яка передбачає щорічне збалансування бюджету.

2. Збалансування бюджету на циклічній основі.

Друга концепція ґрунтується на тому, що бюджет повинен бути збалансований в ході економічного циклу. Дана концепція передбачає, що уряд здійснює антициклічний вплив і одночасно намагається збалансувати бюджет. В такому випадку бюджет не повинен балансуватися щорічно. Достатньо, щоб він був

збалансований в ході економічного циклу. Логічне обґрунтування цієї концепції бюджетної політики досить просте. Для того, щоб протистояти економічному спаду, уряд повинен знизити податки і збільшити видатки, тим самим провокуючи утворення дефіциту бюджету. Таким чином, уряд проводить позитивну антициклічну політику і одночасно балансує бюджет, але не на щорічній основі, а протягом кількох років. Проте дана концепція бюджету містить ключову проблему, яка полягає в тому, що спади і підйоми в економічному циклі можуть бути не однаковими щодо глибини і довготривалості. Наприклад, довгостроковий і глибокий спад може змінитися коротким періодом підйому. Поява більшого дефіциту в період спаду в цьому випадку не покриється невеликим додатнім сальдо бюджету періоду процвітання, і тому буде мати місце циклічний дефіцит бюджету [18, 143].

3. Функціональні бюджети.

Третя концепція пов'язана з ідеєю так званих функціональних фінансів. У відповідності до даної концепції питання збалансування бюджету – на щорічній або на циклічній основі другорядне. Першочерговою метою державних фінансів є забезпечення не інфляційної повної зайнятості, тобто збалансування економіки, а не бюджету. Досягнення цієї мети супроводжується стійким додатнім сальдо або великим і постійно зростаючим державним боргом.

Друга і третя концепції лежать в основі фінансової політики, орієнтованої на бюджетний дефіцит і такої, що опирається на грошовий потенціал країни. Така політика передбачає:

- наявність чіткої програми фінансових дій в рамках грошового потенціалу країни;
- контроль за розвитком бюджетного дефіциту і пошук джерел його покриття;
- виділення бюджетних засобів на дії, які дають значний економічний ефект.

Адаптація цієї політики дозволяє суспільству знайти оптимальну величину бюджетного дефіциту. Так, на початку 90-х років бюджетний дефіцит

у Франції становив 9,6% ВВП, у США – 11,6%, у ФРГ – 14%, у Японії – 15,6%, у Бельгії – 25,1%, в Італії – 25,2%, у Греції – 31,2% [11, 116].

Але не зважаючи на привабливість політики бюджетного дефіциту, великі дефіцити призводять до значних негативних наслідків навіть для «багатих» в економічному відношенні країн. Так, американська економіка тривалий період часу функціонувала в умовах стійкого дефіциту федерального бюджету. Але ближче до середини 90-х років дефіцит федерального бюджету набув особливо великих масштабів, що змусило уряд вишукувати діючі засоби боротьби з ним.

Не дивно і те, що в країнах, які проводять більш обмежену політику, темпи приросту ВВП виявляються, як правило, вищі, а в країнах, які притримуються експансіоністської політики – нижчі. При значному бюджетному дефіциті, високих темпах приросту грошової маси і інфляції темпи приросту ВВП стають негативними. Тому, якщо намагатися сформулювати дану закономірність, то вона буде мати наступний вигляд: проведення більш жорсткої бюджетної і грошово-кредитної політики, як правило, призводить до підвищення темпів економічного розвитку, в той час, як здійснення більш м'якої бюджетної і грошово-кредитної політики приводить до їх зниження.

Зазвичай, збалансований бюджет виступає лише передвиборчим девізом, а не реалією нашого життя. В ідеальній ситуації бюджетний дефіцит дорівнює величині державних закупівель товарів і послуг мінус чисті податки.

З точки зору кейнсіанців, бюджетний дефіцит чи профіцит є звичайними наслідками проведення фіскальної політики. Обґрунтування дефіциту чи профіциту залежить від необхідності регулювання величини державних вливань у величину валових видатків економіки. З точки зору кейнсіанців збалансований бюджет має право на існування лише тоді, коли економіка є стабільною, знаходиться в стані повної зайнятості, при чому величина складових, які збільшують валові видатки економіки повної зайнятості дорівнює величині складових, які зменшують валові видатки економіки повної

зайнятості. Якщо ж хоча б одна із вищеперерахованих умов не виконана, незбалансованість бюджету буде обґрунтована.

В реальному житті видаткову частину державного бюджету скорочувати не тільки складно, а й іноді заборонено. Наприклад, не можна з економічної точки зору скорочувати видатки на страхування, капітальну амортизацію; з політичної точки зору – на соціальні потреби, на озброєння і таке інше. Лише невелика частина видатків бюджету залежить від рішень, прийнятих саме в цьому році. А більша їх частина необхідна для виконання затверджених раніше програм, як, наприклад, допомога інвалідам, учасникам війни. Крім того, хоч існування захищених статей видатків бюджету і скорочує можливості варіювання фіскальної політики, ці видатки часто-густо є стабілізаторами економічної ситуації в країні.

Як б не була сила фіскальної політики, не можна стверджувати, що тільки вона впливає на величину дефіциту бюджету. Величина дефіциту пов'язана з циклічним рухом макроекономіки. Це обумовлено, перш за все, існуванням автоматичних стабілізаторів.

1.2 Концептуальні імперативи бюджетних дисбалансів та збалансування бюджетного дефіциту

Коли планові доходи є меншими прогнозних витрат, держава постає перед дилемою: збалансувати бюджет або ж затвердити з перевищенням видаткової частини над дохідною, тобто з дефіцитом.

Складність державної політики врівноваження бюджету полягає в тому, що вона у більшості випадків суперечить філософії суспільних інтересів стосовно державних фінансових ресурсів, коли кожен суб'єкт прагне отримати якомога більше бюджетних асигнувань і при цьому сплатити якомога менше податків до державної казни.

Наявність великого бюджетного дефіциту нагально потребує здійснення системи заходів щодо його подолання, проведення активної фінансової політики, використання загальноприйнятих методів боротьби з дефіцитом.

Загалом, в умовах дефіциту бюджетних ресурсів державні владні структури вдаються до збалансування бюджету.

Теоретично можна визначити наступні методи подолання бюджетних дисбалансів:

1. Скорочення видаткової частини бюджету.
2. Збільшення дохідної частини бюджету.
3. Збалансування бюджету шляхом покриття бюджетного дефіциту.

Проблема збалансування бюджету, на перший погляд, начебто, не складна – варто скоротити видаткову частину, якщо надходження не достатні і баланс буде досягнутий. Сюди варто насамперед віднести скорочення витрат на народне господарство, зменшення до мінімуму участі держави у виробничих інвестиціях. Винятком повинні стати лише окремі об'єкти інфраструктури, пріоритетні напрямки у структурі промислового виробництва, охорона навколишнього середовища, включаючи витрати, пов'язані з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи.

Витрати ж, пов'язані з проведенням інноваційної політики та подальшим розвитком виробництва, повинні бути покладені переважно на самі підприємства, які для цього можуть використовувати частину амортизаційних відрахувань, частину прибутку, а також частину дивідендів і прибутку від операцій з цінними паперами, банківські кредити.

На сучасному етапі економічного розвитку скорочення видаткової частини бюджету може бути пов'язане зі скороченням військових витрат на оборону за рахунок встановлення оптимальної чисельності військовослужбовців і скорочення закупівель військової техніки, тимчасовим скороченням витрат на соціально-культурні заходи (освіту, охорону здоров'я тощо) і, що особливо важливо, зі скороченням витрат на управління [53, 93].

Все це так, проте у реальному житті досить незначна кількість видатків бюджету залежить від рішень, прийнятих у поточному році. Більша ж їх частина необхідна для виконання раніше затверджених програм, таких як: допомоги учасникам військових дій та інвалідам, участі у довгострокових міжнародних проектах тощо. Окрім того, хоч існування захищених статей видатків бюджету і скорочує можливості варіювання фіскальної політики, ці видатки (виплати з безробіття, субсидії сільському господарству) часто стають стабілізаторами економічного становища в країні.

Також, як один із механізмів скорочення бюджетного дефіциту ми можемо запропонувати секвестр бюджетних видатків.

Секвестр – пропорційне скорочення державного бюджету в процентах, яке здійснюється щомісячно до кінця поточного фінансового року у випадку невиконання дохідної частини бюджету [53, 93].

Секвестр полягає у пропорційному зниженні бюджетних видатків (на 5, 10, 15 й т.д. відсотків) щомісячно за всіма статтями бюджету протягом часу, який залишився до кінця фінансового року. Секвестру не підлягають захищені статті, склад яких визначає ВРУ (зарплата, стипендії, медикаменти).

Якщо говорити про збільшення дохідної частини бюджету, то воно може відбуватися за рахунок створення передумов збільшення будь-яких видів надходжень до бюджету. Розглядаючи збільшення податкових надходжень, основну увагу звертають на рівень агрегованої податкової ставки або норми оподаткування в країні. Від її розмірів залежать як обсяги доходів бюджету, так і динаміка реального продукту.

Питання пошуку оптимальної ставки оподаткування постало давно. Його намагалися вирішити ще в античний період, а відомий французький філософ XVIII ст. Монтеск'є відзначав: "Ніщо не вимагає стільки мудрості і розуму, як визначення тієї частини, яку в підданих забирають, і тієї, яку їм залишають" [28, 67].

Теоретичним вирішенням проблеми стали розрахунки американського економіста А. Лаффера, які втілилися у теорію названу на його честь. За

допомогою кривої Лаффера (рис. 1.4.), що є основою цієї теорії, доведено, що коли висота податкових ставок сягає певного критичного рівня, подальше підвищення норми оподаткування (і) спричинятиме не збільшення, а навпаки - зменшення податкових надходжень (Т).

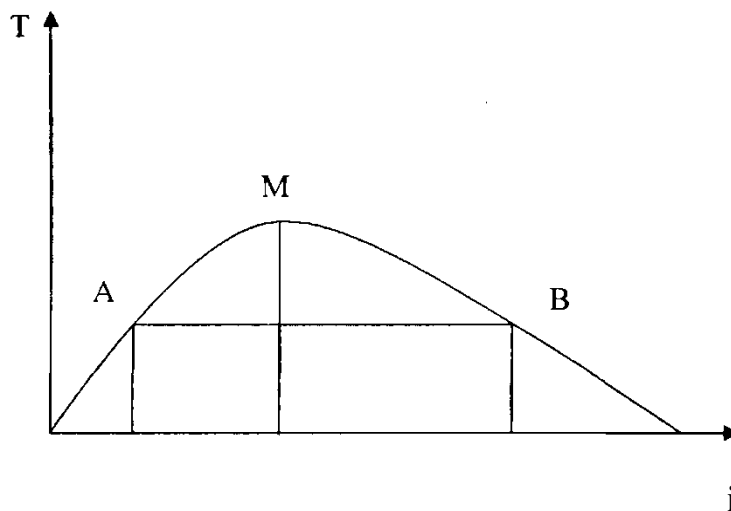


Рис.1.4. Крива Лаффера[23, 88]

Графік показує, що найбільші надходження до бюджету будуть за середніх податкових ставок (точка М), а надто високі чи низькі податкові ставки зменшують ці надходження (у точках А і В податкові надходження однакові, хоч ставки різні). Саме встановлення цих низьких і частіше надвисоких норм оподаткування приводить до зниження надходжень до бюджету, а отже, потенційно впливає на збільшення дефіциту.

Отже, підвищення податків має свої межі, а практика встановлення високих норм оподаткування засвідчує свою неефективність. Платники податків погоджуються сплачувати податки, еквівалентні середнім ставкам.

Представники теорії економіки пропозиції (її прихильником був і А. Лаффер) у свій час відстоювали ідею про те, що зниження податкових ставок через дію стимулюючого ефекту призведе до підвищення частки податкових надходжень у доходах бюджету [26]. Теоретично обґрунтована і приваблива

пропозиція щодо зниження податків набула популярності в США у 80-х рр. ХХ століття. Вона займала чільне місце в стратегії правління Рейгана (1980-1988). З цього приводу професор В. Андрущенко відзначає, що політика бюджетних дефіцитів, зумовлена безпрецедентними військовими затратами при одночасному зниженні податків, ("рейгономіка") дозволила економіці США розкрити свій потенціал [4]. Але в цьому і полягає проблема, адже ефект від зниження податків має довгостроковий характер.

Таким чином, політика зниження податків у контексті збалансування бюджету може розглядатися радше у довгостроковому періоді, ніж бути моментальним вирішенням проблеми. До того ж у процесі розробки і затвердження бюджету внести кардинальні зміни в податкове законодавство і одночасно їх врахувати у бюджеті практично неможливо. Це означає, що маніпуляції з податковим законодавством під час бюджетного процесу не можуть допомогти збалансувати бюджет, хоча вони активно впливатимуть на економічну динаміку і величину податкових надходжень у плановому періоді.

В умовах наявності бюджетного дефіциту держава зобов'язана обрати найбільш оптимальні джерела його покриття. У світовій практиці використовують три основних методи покриття бюджетного дефіциту: додаткова емісія, продаж державних активів та державні запозичення (рис. 1.5).

Емісійний метод покриття бюджетного дефіциту передбачає використання грошової емісії (випуску додаткових грошей в обіг). Такий метод є не зовсім доцільний, оскільки негативно відображається на економічній ситуації в державі. Згідно ст. 6 Бюджетного кодексу України емісійні кошти Національного банку не можуть бути джерелом фінансування дефіциту Державного бюджету України [10].

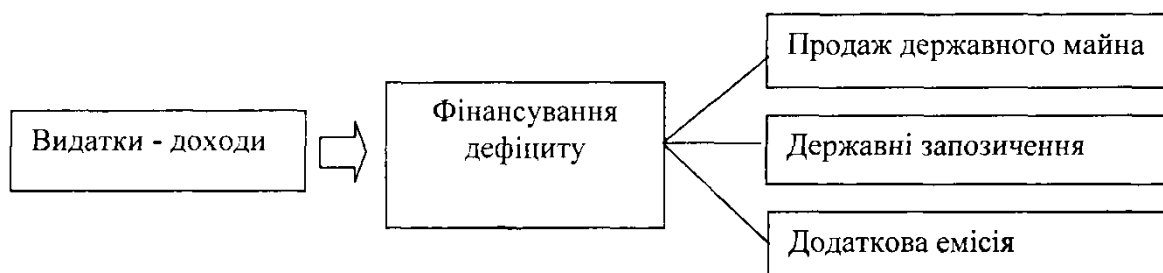


Рис.1.5. Методи покриття бюджетного дефіциту [16]

Але, як показує світовий досвід, одним з напрямів зниження (ліквідації) бюджетних дефіцитів є емісія грошових коштів.

Емісія грошових коштів приводить до розвитку інфляційних явищ в економіці. Але якщо емісія використовується на фінансування капітальних вкладень, то ступінь її впливу на інфляційні процеси в економіці незначна. Це підтверджує і світовий досвід. Слід відзначити також і той факт, що інфляція в невеликих розмірах корисна для економіки.

В економічній літературі ведуться дискусії з питань використання емісії для покриття бюджетного дефіциту. Існують різні точки зору. Одні економісти вважають, що емісія може бути використана для покриття бюджетного дефіциту, а інші не погоджуються з такою думкою.

В. Родіонова вважає, що "робота друкарського верстату, яка приводить до емісії, не обумовлена потребами товарообороту, повинна розцінюватися як захід, що грубо порушує закони грошового обігу, а тому неприпустима; дефіцит бюджету може покриватися тільки на позиковій основі шляхом розміщення на фінансовому ринку державних цінних паперів".

Крім того, капітальні вкладення в особливо великих розмірах, як правило, використовуються для створення підприємств і робочих місць – це розширює коло платників податків і сприяє зниженню безробіття.

Подібну точку зору має і видатний український фінансист М. Сивульський, який стверджує, що існує особлива форма кредиту, яку він називає кредит-емісією. Суть даної форми у тому, що кредитні умови "надають кредит різним господарським органам шляхом запису певних сум на їх

рахунках. Але для цього вони не списують ці гроші з інших рахунків, тобто ні в кого не позичають їх. Кредитором тут виступає сам банк, а не господарські органи, які зберігають гроші на своїх рахунках. При цьому для видавання позик банк не списує гроші і з рахунків, на яких зберігаються його власні кошти (фонди)" [16, 27].

Найбільш ефективним є беземісійний метод, за допомогою якого можна скоротити дефіцит без додаткового випуску грошей в обіг. Використовуючи даний метод, держава покриває бюджетний дефіцит за рахунок продажу державного майна і державних запозичень.

Продаж державних капітальних активів з метою покриття дефіциту бюджету є явищем достатньо рідкісним. Широкомасштабна приватизація найчастіше невід'ємний атрибут перехідного періоду. Вона проводиться з метою оптимізації розмірів державного й приватного секторів економіки і не може розглядатись як постійний ресурс для додаткових видатків, оскільки платежі при цьому здійснюються раз і назавжди. Враховуючи це, такі надходження, на нашу думку, варто відносити саме до категорії фінансування бюджету, а не до доходів. Зважаючи на свою обмеженість (адже кількість держмайна не безмежна та й багато об'єктів передавати у приватну власність просто не можна) цей метод не є універсальним.

Держава для фінансування своїх потреб може мобілізувати фінансові ресурси у формі державного кредиту. У цьому разі вона є позичальником, а населення і підприємницькі структури, тобто фізичні і юридичні особи, – кредиторами. Державний кредит має строк повернення і ціну в формі процента.

У теорії і практиці державний кредит прийнято поділяти на внутрішній і міжнародний, кожен з яких у свою чергу, має свої особливості і форми прояву.

При внутрішньому державному кредиті держава зазвичай виступає позичальником грошових коштів, а її кредиторами є банківські установи, підприємства, страхові компанії, населення. Внутрішній державний кредит може виступати у таких формах: державні позики, використання частини

вкладів населення в ощадних установах, грошово-речові лотереї, використання коштів державного позичкового фонду [38, 17].

У випадку міжнародного державного кредиту однією із сторін кредитної угоди виступає держава, причому вона може виступати і як боржник, і як кредитор, а може бути боржником і кредитором одночасно. Найбільш типовими формами такого кредиту є зовнішні державні позики, забезпечені випуском цінних паперів, позики, що надаються на підставі угод на двосторонній та багатосторонній основі, державна гарантія (рис.1.6).

Основною формою державного кредиту є державні позики, які прийнято класифікувати за певними ознаками.



Рис. 1.6. Форми державного кредиту [31]

Отримуючи позики, держава має змогу використовувати додаткові можливості для свого економічного й соціального розвитку, але в більшості наукових праць XVIII і XIX століть державні запозичення розглядалися як явище негативне. Так, А. Сміт наголошував у своїх працях, що використання

державних запозичень може спричинити банкрутство держави як позичальника. Його висновки ґрунтувалися на тому, що державне споживання не є продуктивним і не створює нових цінностей, а тому залучені державою кошти є витратами для економіки.

Ці висловлювання вчених мали значний вплив на діяльність урядів багатьох європейських країн у питаннях щодо визначення обсягів державних запозичень і їхнього використання. Водночас досвід розвитку світової економіки підтвердив, що розміри державних запозичень не завжди призводять до банкрутства держави або до її зубожіння.

Проте були непоодинокі випадки, коли державні запозичення сприяли економічному розвитку держав.

Це змусило переглянути теоретичні постулати щодо державного кредиту. З'явилися наукові дослідження, в яких державний кредит визначався як важливий інститут нової епохи людського розвитку.

Державні позики (кредитні відносини, в яких позичальником чи кредитором виступає держава або її місцеві органи) ще з середніх віків є одним з найпоширеніших засобів акумуляції грошових ресурсів, необхідних для розв'язання загальнодержавних проблем. Нині практично всі промислово розвинені країни своїми економічними успіхами тією чи іншою мірою завдячують ринкам циклічних внутрішніх або зовнішніх запозичень, які вдало функціонують протягом десятиліть і навіть століть.

Особливої актуальності цей засіб мобілізації грошових ресурсів набуває у періоди надзвичайних подій – під час суспільних заворушень, природних катаклізмів тощо. Так, уже хрестоматійними стали дані про частку коштів, отриманих у результаті державних позик, у загальному обсязі державних витрат під час великих воєн. У роки Першої світової війни ця частка становила у США 61 %, Великій Британії – 68 %, Франції – 81%, Німеччині – 84 %. У роки Другої світової війни за рахунок державних позик було покрито 54 % усіх державних витрат Сполучених Штатів, 50 % – Великої Британії, 61 % – Німеччини та 58 % – Японії[47].

Відповідно до ст. 15-1 Бюджетного кодексу України, джерела фінансування дефіциту бюджету є державні внутрішні та зовнішні запозичення. [14]

Головна Кредити як форма кредиту характеризується тимчасово вільних грошових коштів фізичних і юридичних осіб, що беруть участь у фінансуванні суспільних потреб шляхом випуску цінних паперів. На практиці країни з ринковою економікою виконання внутрішнього державного боргу в двох видів цінних паперів - облігацій і казначейських облігацій. Ці боргові цінні папери з одного боку є заборгованість держави, а з іншого - засвідчує їх власників гроші в бюджет гарантія погашення основної суми на певну дату. Тим не менш, є певні ідентифікуючі ознаки, які відрізняють їх (рис.1.7).



Рис. 1.7. Ідентифікаційні ознаки облігацій і казначейських зобов'язань[31, 177]

Класифікація і, зокрема, визначено критерії ознаки, форми і методи виробництва і продажу державних кредитів, які використовуються в практиці

більшості країн; і в той же час дозволяють враховувати різноманітні інтереси юридичних та фізичних осіб і держави. Проте, кожна держава в залежності від соціально-політичної, економічної та іншим чином вибирає найбільш доцільний і відповідний спосіб її реалізації для конкретного виду фінансових відносин - публічної кредитної [31, 177].

Якщо дефіцит фінансування за рахунок внутрішніх позик і випуск державних цінних паперів кількість товарів і послуг в економіці залишається незмінним, наслідки боргу залежить від економічних умов і стану ринку праці та ринку капіталу. Якщо населення вільних коштів і низький попит на капітал з боку приватного сектора і високий рівень прихованого безробіття збільшився державних витрат, який фінансується за рахунок внутрішніх запозичень, є фактором, який сприяє економічному розвитку. Якщо уряд має можливість поширюватися серед населення і підприємств державних цінних паперів в кількості, достатній для покриття дефіциту бюджету, що означає, що збільшення державних витрат пов'язане зі скороченням особистого споживання населення. Такий перерозподіл використання валового внутрішнього продукту є кращим і не є небезпечним для економіки.

Проте, результати емпіричних досліджень показують, що Україна збирається низьку еластичність заощаджень процентних ставок, і, таким чином, існує низька ймовірність збільшення добровільних заощаджень для бюджетного дефіциту.

Фінансування дефіциту бюджету за рахунок зовнішніх запозичень означає поява можливості додаткових державних витрат без обмеження по поточного споживання і реальних інвестицій приватного сектора. Проте, погашення боргу та його обслуговування буде здійснюватися за рахунок майбутнього виробництва, але вона потребує подальшого відповідне збільшення імпорту товарів і послуг. Важливо мати на увазі, що кредитне фінансування державних витрат тимчасового перерозподілу фінансових витрат, деякі з яких будуть змушені відшкодувати наступного покоління. Фінансовий інструмент тут державні облігації.

Державні облигації України - це цінні папери, які розміщуються на міжнародних та іноземних фондових ринках, підтверджують зобов'язання України відшкодувати власникам цих облигацій номінальною вартістю сплати відсотків відповідно до умов випуску облигацій. Державні облигації України можуть *denominatysya* в конвертованій іноземній валюті. Державні облигації, випущені Україною відсотки, знижки та можуть бути іменними або на пред'явника, з вільним або обмеженим кількістю звернення. Чинне законодавство передбачає, що державні облигації України оплачуються виключно в конвертованій іноземній валюті відповідно до умов їх випуску.

Емітент облигацій зовнішніх державних позик України є держава в особі Міністерства фінансів України. Кошти, отримані від випуску облигацій зовнішніх облигацій України, спрямовані виключно на державний бюджет України. Рішення про випуск облигацій іноземних державних позик в межах України Законом про Державний бюджет України на рік зовнішнього фінансування дефіциту бюджету України Кабінет Міністрів України приймає по кожному питанню. Рішення про випуск облигацій іноземних державних позик України, видані Кабінетом Міністрів України, який схвалив умови випуску. Умови випуску облигацій зовнішніх облигацій України є загальний обсяг, номінальна вартість однієї облигації, валюта, в якій номіновані облигації, термін погашення і суми доходу, погашення і так далі. Рішення про емісію облигацій зовнішніх зв'язків за межами України за законом про державний бюджет України на рік зовнішнього фінансування дефіциту бюджету України повинен визначити мету цього питання, джерелом погашення підлягає затвердженню Верховною Радою України і вступає в силу після такого затвердження.

Первинне розміщення, обслуговування та погашення облигацій зовнішніх державних позик України Міністерства фінансів України. З цією метою Міністерство фінансів України може залучати банки, інвестиційні компанії і так далі. Відносини між Україною та Міністерством фінансів таких організацій регулюються контрактами відповідно до законодавства України. Вартість навчання емісії, випуску, погашення облигацій зовнішніх державних позик

України, виплата доходу та інших необхідних витрат, зроблених відповідно до умов випуску облігацій за рахунок державного бюджету України, виділених для цієї мети. Виплата доходів і погашення облігацій іноземних державних позик України здійснюється виключно за рахунок інших або державних облігацій шляхом добровільної угоди.

Висновки до розділу 1

У першому розділі на основі системного підходу досліджено бюджетні дисбаланси як фінансово-економічний феномен та з'ясовано соціально-економічну сутність і причини їх виникнення. Теоретико-концептуальний аналіз зазначених проблем дозволяє зробити такі узагальнення.

По-перше, у роботі виокремлено особливості бюджетних дисбалансів і визначено їх місце та роль.

По-друге, здійснено детальний аналіз та систематизацію бюджетних дисбалансів, з виділенням причин їх формування, визначенням взаємозв'язків між ними на різних рівнях аналізу. З'ясовано, що теоретичні передумови дослідження бюджетних дисбалансів закладено саме теорією рівноваги.

По-третє, на основі проведеного дослідження концептуальних засад бюджетних дисбалансів встановлено, що основною причиною їх виникнення є бюджетний дефіцит. У роботі сформоване власне визначення бюджетного дефіциту, яке ми розуміємо, як економічні відносини, які виникають між учасниками суспільного виробництва щодо залучення додаткових фінансових ресурсів із внутрішніх чи зовнішніх джерел для покриття повного обсягу запланованих видатків.

По-четверте, розглянуто концептуальні підходи до стану бюджету і фінансової політики, зокрема:

- щорічне збалансування бюджету;
- збалансування бюджету на циклічній основі;
- функціональні бюджети.

По-шосте, обґрунтовано методи усунення бюджетних дисбалансів та збалансування бюджетного дефіциту в теоретичному аспекті. Ключову увагу приділено державним запозиченням.

РОЗДІЛ 2

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ БЮДЖЕТНИХ ПАРАМЕТРІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз причин дисбалансів у бюджетній сфері України

Інтегрованим показником проблем глибини дисбалансів сектору публічних фінансів є сукупний дефіцит, який за 2015 рік відзначився на позначці 4 % ВВП.

Світова фінансова криза внесла корективи у процес формування та виконання дохідної та видаткової частин консолідованого бюджету країни.

Рівень бюджетної безпеки держави є обернено пропорційним до величини бюджетного дефіциту. При цьому дефіцит виступає чи не найважливішим чинником в системі загроз не лише бюджетній, а й фінансовій безпеці держави загалом. Після вступу України до МВФ та Міжнародного банку реконструкції та розвитку дефіцит Державного бюджету офіційно фіксується, причому в такій формі, як це заведено в більшості країн, і встановлюються джерела його покриття.

Аналіз потоків фінансових ресурсів у 2013-2015 рр. свідчить про значне перевищення видатків зведеного бюджету над доходами, що відображає незбалансованість грошових потоків (табл. 2.1).

Аналізуючи стан дисбалансу дохідної і видаткової частин державного бюджету України, зазначимо, що у 2013-2015 рр. відбувалася стабільна динаміка зростання як доходів, так і видатків бюджету країни. Однак у той же час видаткова частина значно перевищує дохідну.

Нестабільність на світових фінансових ринках, пов'язана із розгортанням боргових проблем розвинених країн, а також погіршення кон'юнктури і зменшення попиту на світових товарних ринках, спричинені уповільненням темпів зростання світової економіки, вплинули на соціально-економічний розвиток України та наповнення дохідної частини бюджету. Попри це,

проведення ефективної податкової політики та поліпшення адміністрування податків забезпечили зростання дохідної частини бюджету у 2015 р., що дало змогу збільшити бюджетні видатки.

Таблиця 2.1

Динаміка доходів та видатків
Зведеного бюджету України (млн. грн.)*

		Доходи бюджету	Видатки бюджету
2013	січень	21629,5	20131,3
	лютий	30000,2	26717,5
	березень	25323,8	29109,4
	квітень	23759,0	28762,2
	травень	32212,6	30899,2
	червень	29390,4	32441,4
	липень	23521,3	33646,7
	серпень	34001,0	33075,3
	вересень	25432,5	35370,7
	жовтень	27056,4	39819,1
	листопад	32025,3	39932,2
	грудень	40270,2	53211,8
2014	січень	23200,7	24813,5
	лютий	31292,7	31834,2
	березень	28955,2	31209,4
	квітень	22669,3	33849,9
	травень	29222,1	32121,8
	червень	26541,5	31614,6
	Липень	27967,0	34423,8
	серпень	27940,4	32242,9
	вересень	32954,1	33203,7
	жовтень	27935,0	32988,8
	листопад	30129,1	35876,4
	грудень	30372,9	49224,2
2015	січень	22345,2	31306,2
	лютий	37995,4	44103,2
	березень	52136,3	50605,2
	квітень	49159,6	52743,1
	травень	42015,3	50334,2
	червень	39510,5	50046,1
	липень	42966,2	58803,2
	серпень	46354,1	69543,1
	вересень	42845,2	118281,1
	жовтень	43124,6	76234,5
	листопад	41345,6	54234,1
	грудень	45234,8	117345,2

*складено на основі [15;49]

У 2015 р. очікування щодо відновлення світової економіки та покращання кон'юнктури на світових фінансових та товарних ринках не виправдались. Глобальна економіка у 2015 р. продемонструвала уповільнення зростання – фактично у 3 % проти прогнозу у 3,5 %.

Надходження до Державного бюджету України у 2015 році становили 498,7млрд. грн., що на 177,6млрд. грн., або на 49,7% більше ніж у 2014р.

До загального фонду державного бюджету за 2015рік надійшло 503,8млрд. грн., що на 193,1 млрд. грн., або на 62,2 відсотка більше ніж за 2014 рік.

Вищі темпи зростання доходів загального фонду, ніж державного бюджету в цілому, пояснюються перенесенням із спеціального фонду до загального фонду надходжень від ввізного мита, акцизного податку, екологічного податку.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» було скорочено кількість бюджетних програм з 562 до 545, що сприяло удосконаленню програмно-цільового методу в бюджетному процесі України, уникненню дублювання функцій, покладених на головних розпорядників бюджетних коштів, створенню оптимальної структури та змісту бюджетних програм, підвищенню рівня відповідальності їх розпорядників [90].

Касові видатки Державного бюджету України за 2015 рік проведені в обсязі 576,9млрд. грн., у тому числі за загальним фондом – 544,7млрд. грн. На противагу 2014 року видатки державного бюджету зросли на 146,7млрд. грн., або на 34,1%.

У 2015 р. було пріоритетним фінансування захищених статей видатків, зокрема видатків на заробітну плату з нарахуваннями, на виплату допомог, пенсій та стипендій, на придбання медикаментів і перев'язувальних матеріалів, на оплату комунальних послуг та енергоносіїв, на забезпечення продуктами харчування [15].

У 2015 році Урядом було забезпечено фінансування соціальних видатків відповідно до планових показників. Так, касові видатки соціального спрямування за загальним фондом державного бюджету за 2015 рік були здійснені в обсязі 392,5 млрд.грн., що на 103,2 млрд. грн., або на 35,7 відсотка більше ніж у 2014 році.

У Державному бюджеті України на 2015 рік було передбачено встановлення мінімальної заробітної плати у розмірі: з 1 січня – 1218 гривень, з 1 грудня – 1378 гривень. Однак вже у вересні Урядом була винайдена можливість наближення розміру мінімальної заробітної плати з 1 грудня на 1 вересня у розмірі 1378 грн., у вересні 2015 року розмір мінімальної заробітної плати зріс з початку року на 13,1%.

З 1 грудня 2015 року розмір посадового окладу працівника I тарифного розряду Єдиної тарифної сітки було підвищено на 10 %, а посадові оклади працівників державних органів на 25 %.

Невідповідність видатків доходам призвело до збільшення бюджетного дефіциту (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Основні показники Державного бюджету України [14]

	Доходи державного бюджету, млн. грн.	Видатки державного бюджету, млн. грн.	Дефіцит, млн. грн.
2013	339180,3	403403,2	-64707,6
2014	351883,2	430027,1	-78143,2
2015	498304,2	576232,9	-78623,1

Незважаючи на доволі великий дефіцит грошових потоків державного бюджету України (у 2013 р. 64,7 млрд. грн., у 2014 р. – 78,1 млрд. грн., у 2015 р. – 78,6 млрд. грн.) органи державної влади все таки приймають міри стосовно його подолання [15].

Так, у 2015 р. здійснено перший етап фінансової децентралізації: прийнято зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України щодо передачі органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень і закріплення стабільних джерел доходів для їх реалізації.

Пріоритетами запроваджених змін визначено розширення прав органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень та надання їм повної бюджетної самостійності щодо наповнення своїх бюджетів та здійснення видаткових повноважень. Одночасно передбачено збільшення джерел формування дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок передачі окремих доходів з державного бюджету, запровадження нового виду податку – акцизного податку з кінцевих продажів, розширення бази оподаткування податком на нерухомість.

У 2015 році в рамках співпраці з Міжнародним валютним фондом за Програмою розширеного фінансування (EFF) на фінансування державного бюджету було спрямовано близько 2,6млрд.дол. США.

Зарубіжний досвід показує, що бюджетний дефіцит не повинен перевищувати 2 – 3% від ВВП. За даними відображеними за допомогою рис. 2.1 видно, що показник бюджетного дефіциту в Україні досягнув критичного значення, проте перевищення є несуттєвим, а саме 4,0% ВВП.

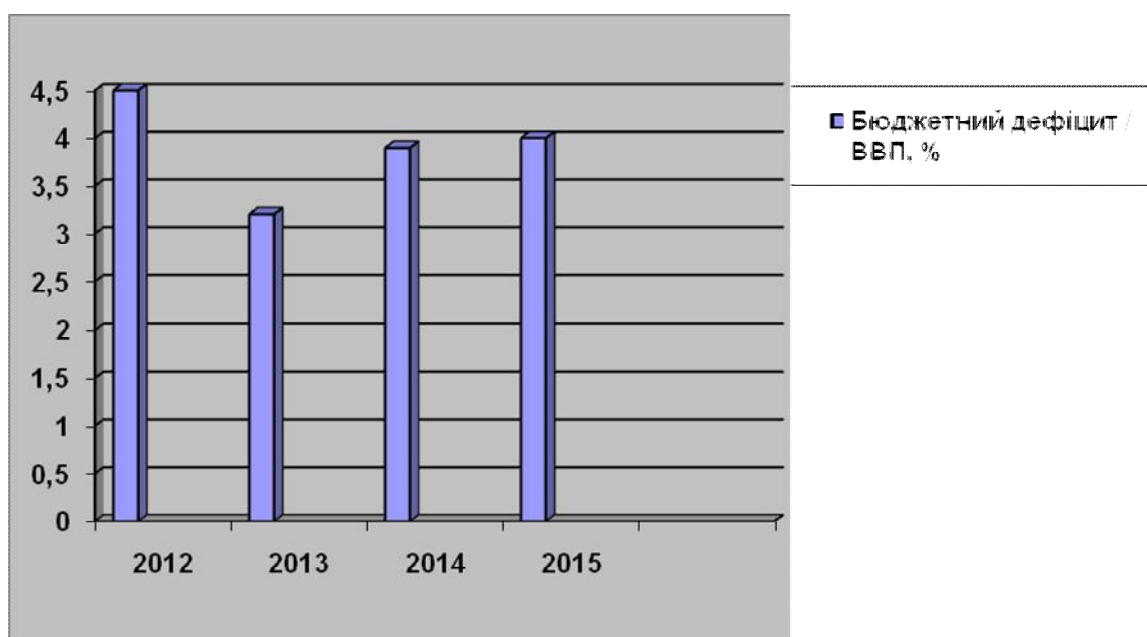


Рис. 2.1. Динаміка дефіциту Державного бюджету у відсотках до ВВП*

*Побудовано автором на основі даних [53;56].

У 2013 р. спостерігався найнижчий дефіцит державного бюджету в порівнянні з іншими країнами світу (3,2 % ВВП в Україні проти 4 % ВВП в Євросоні, 8,9 % ВВП в Японії, 8,7 % ВВП в США) [89].

Щодо стримуючого впливу на динаміку бюджетних доходів у 2015 р. зазначимо, що це відбувалося у результаті:

- скорочення ВВП, погіршення фінансових результатів підприємств, гальмування динаміки зростання доходів населення, що звузило базу оподаткування головних бюджетоутворюючих податків;

- високої бази порівняння, оскільки минулорічний обсяг збору податків був забезпечений при зростанні економіки та припав на рік посилення боротьби з тіньовою економікою, в результаті чого більшість найбільш доступних каналів мінімізації оподаткування було перекрито. У 2013 р. контролюючі органи продовжували боротьбу з більш складними схемами, що звужують доходи бюджету;

- вищі темпи зниження імпорту порівняно з експортом товарів і послуг, що погіршує баланс між надходженням до бюджету «імпортного» ПДВ і обсягами відшкодування цього податку експортерам;

- необхідність погашення обсягу заборгованості з відшкодування ПДВ за попередні роки, що вплинуло на сальдо надходження цього податку – в січні-вересні 2015 р. було відшкодовано 42,9 млрд. грн., що на 7,7 млрд. грн., або на 22 % більше, ніж за відповідний період 2014 р.;

- продовження процесу зниження податкового навантаження на економіку, зокрема в 2013 р. було знижено ставку податку на прибуток з 21 % до 19 %, а також запроваджено низку податкових стимулів для активізації економіки, інвестиційної діяльності та збільшення кількості робочих місць [89;92].

Попри негативну динаміку економіки доходи від сплати основних податків вдалося утримати на досить високому рівні. Це компенсувало зниження надходжень від сплати податків, обумовленого погіршенням економічної ситуації в державі. Між тим, варто враховувати негативний вплив

для економіки з боку посилення фактичного фіскального навантаження. Незважаючи на несприятливе становище у сфері бюджетних доходів, в цілому забезпечено фінансування основних видаткових статей бюджету.

Було збільшено видатки на соціальний захист населення та підвищено базові соціальні стандарти. Соціальний захист населення став одним з пріоритетних напрямів державної політики у 2015 р. Цей напрям профінансований в повній мірі, зростання видатків за статтею «Соціальний захист та соціальне забезпечення» в січні-вересні склало майже 20 % в порівнянні з аналогічним періодом 2014 р. Приріст базових соціальних стандартів дозволив захистити доходи населення від негативних наслідків негативних тенденцій в економіці.

У 2015 р. своєчасно і повній мірі здійснювалися виплати основної суми та відсотків за борговими зобов'язаннями. Рік став піковим періодом, на який припала рекордна за останні 15 років сума виплат за борговим зобов'язанням держави. Істотну частину кредитів було залучено у 2008-2010 рр. для боротьби з негативними наслідками фінансово-економічної кризи, термін погашення яких припав на 2013-2015 рр., що обумовило значне посилення тиску на видаткову частину бюджету.

Відзначимо, що у 2015 р. Україна здійснила найбільшу виплату за залученими кредитами від МВФ у розмірі 5,6 млрд. дол. США. Темпи зростання основних бюджетних показників відображено у таблиці 2.3.

За даними таблиці 2.3 можна зробити висновок, що доходи та видатки державного бюджету України за період 2013-2015 рр. мають тенденцію до зростання:

Таблиця 2.3

Темпи росту доходів, видатків державного бюджету, бюджетного дефіциту, державного боргу України, % [83]

Показники	2013	2014	2015
Разом доходів	103,95	119,17	149,8
у тому числі: - загальний фонд	113,79	122,48	125,22
- спеціальний фонд	74,00	103,66	111,14
Разом видатків	112,25	111,35	120,69
у тому числі: - загальний фонд	123,96	122,81	121,81

- спеціальний фонд	83,72	69,99	113,65
Дефіцит бюджету, всього:	167,13	67,00	109,80
у тому числі: - загальний фонд	329,80	107,93	104,73
- спеціальний фонд	98,48	9,14	194,37
Граничний розмір державного боргу	163,52	118,98	112,87

Класифікація і, зокрема, критерії знаків, форм і методів виробництва і реалізації державних позик, які використовуються в практиці більшості країн; і в той же час враховувати різні інтереси юридичних та фізичних осіб і держави. Проте, кожна держава в залежності від соціально-політичної, економічної та іншим чином вибирає найбільш підходящий і відповідний спосіб її здійснення для конкретного виду фінансових відносин - державного кредиту [31, 177].

Якщо дефіцит фінансування за рахунок внутрішніх позик і випуску державних цінних паперів суми товарів і послуг в економіці залишається незмінним, наслідки боргу залежить від економічних умов і стану ринку праці та ринку капіталу. Якщо населення вільних коштів і низький попит на капітал з боку приватного сектора і високий рівень прихованого безробіття збільшився державні витрати, що фінансуються за рахунок внутрішніх запозичень, фактор, який вносить свій внесок в економічний розвиток. Якщо уряд має можливість поширюватися серед населення і підприємств державних цінних паперів в кількості, достатній для покриття дефіциту бюджету, що означає, що збільшення державних витрат пов'язане зі скороченням особистого споживання населення. Це перерозподіл з використанням валового внутрішнього продукту є кращим і не є небезпечним для економіки.

Проте, результати емпіричних досліджень показують, що Україна збирається низьку еластичність заощаджень процентних ставок, і, таким чином, існує низька ймовірність збільшення добровільних заощаджень на дефіцит бюджету.

Фінансування дефіциту бюджету за рахунок зовнішніх запозичень означає появу додаткових можливостей державних витрат без обмежень на поточне споживання і реальних інвестицій приватного сектора. Проте, борг і його обслуговування буде здійснюватися за рахунок майбутнього виробництва,

але вона потребує подальшого відповідне збільшення імпорту товарів і послуг. Важливо мати на увазі, що боргове фінансування урядових витрат тимчасового перерозподілу фінансових витрат, деякі з яких будуть змушені відшкодувати наступного покоління. Фінансовий інструмент є державні облигації.

Державні облигації України - це цінні папери, які розміщуються на міжнародних та іноземних фондових ринках, підтверджують зобов'язання України відшкодувати власникам цих облигацій номінальна вартість процентних виплат відповідно до умов випуску облигацій. Державні облигації України можуть деномінуватися в конвертованій іноземній валюті. Державні облигації, випущені Україною відсотки, знижки та можуть бути іменними або на пред'явника, з вільним або обмеженим числом звернень. Чинне законодавство передбачає, що державні облигації України виплачуються тільки в конвертованій іноземній валюті відповідно до умов їх випуску.

Емітент облигацій зовнішніх державних позик України є держава в особі Міністерства фінансів України. Кошти, отримані від випуску облигацій зовнішніх облигацій України, спрямовані виключно на державний бюджет України. Рішення про випуск облигацій іноземних державних кредитів в Україні закон про державний бюджет України на рік зовнішнього фінансування дефіциту бюджету України Кабінет Міністрів України приймає по кожному питанню. Рішення про випуск облигацій іноземних державних позик України, видані Кабінетом Міністрів України, який схвалив умови випуску. Визначено умови випуску облигацій зовнішніх облигацій України є загальна сума номінальної вартості однієї облигації, валюта, в якій номіновані облигації, термін погашення і суми доходу, погашення і так далі. Рішення про випуск облигацій в міжнародних відносинах України поза законом про державний бюджет України на рік зовнішнього фінансування дефіциту бюджету України повинен визначити мету цього питання, джерело погашення підлягає затвердженню Верховною Радою України і в силу після такого затвердження.

Первинне розміщення, обслуговування та погашення облигацій зовнішніх

державних позик України Міністерство фінансів України. З цією метою Міністерство фінансів України може залучати банки, інвестиційні компанії і так далі. Відносини між Україною та Міністерством фінансів організацій, регульованих договорів відповідно до законодавства України. випуск Плата за навчання, випуск, погашення облігацій зовнішніх державних позик України, виплата доходу та інших необхідних витрат, зроблених відповідно до умов випуску облігацій з державного бюджету України, виділених для цієї мети. Виплата доходів і погашення облігацій іноземних державних позик України здійснюється виключно іншими державними облігаціями або за рахунок добровільних угод.

2.2. Оцінка джерел фінансування бюджетного дефіциту

Відповідно до Бюджетного кодексу України, основними джерелами фінансування дефіциту бюджету в Україні є:

- 1) кошти від державних (місцевих) внутрішніх та зовнішніх запозичень;
- 2) кошти від приватизації державного майна (в тому числі інших доходів, безпосередньо пов'язаних з процесом приватизації) - для державного бюджету;
- 3) повернення бюджетних коштів з депозитів, доходи від продажу / пред'явлення цінних паперів;
- 4) вільний залишок бюджету за умов, встановлених Бюджетним кодексом [14].

Продаж державних капітальних активів для покриття дефіциту бюджету є явище досить рідкісне. Великомасштабне атрибут приватизації переходу. Вона проводиться з метою оптимізації розміру державного і приватного секторів і не може розглядатися в якості надійного ресурсу для додаткових витрат як платежів, вироблених з раз і назавжди. Таким чином, статистики державних фінансів і рекомендує ці доходи відображати "під ризикою", тобто відносяться

до категорії бюджетного фінансування, а не доходів. Хоча ця точка зору поділяється не всіма.

Закон України від 06 грудня 2015 року 5515-артикулу VI "Про Державний бюджет України на 2015 рік" встановлено рутинну завдання надходжень від приватизації державного майна у 2015 році до державного бюджету в розмірі 17,0 млрд. Грн., Хоча насправді отримала набагато менше. [90].

Крім того, продажу землі несільськогосподарського призначення або прав на них, що перебувають у державній власності, які є об'єктами, що підлягають приватизації, отриманих та переданих в загальний фонд держбюджету 3,977.0 тис. Грн.

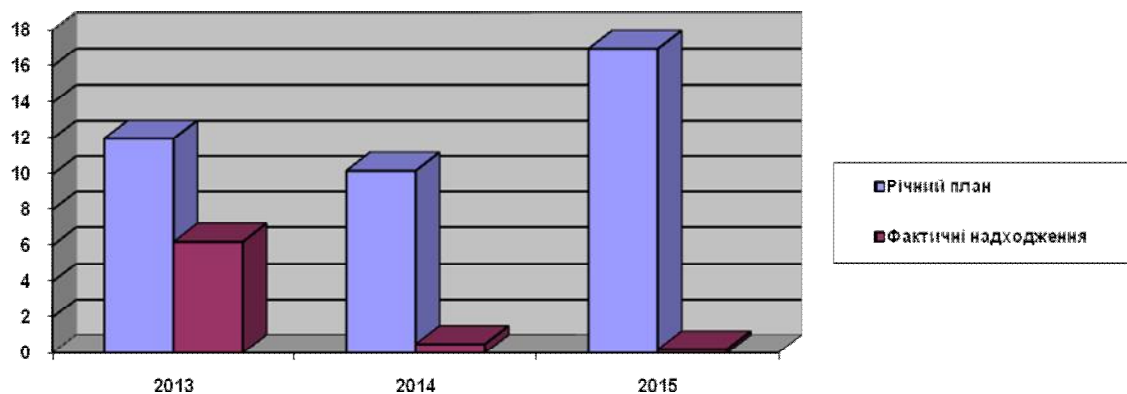


Рис. 2.2. Динаміка надходження коштів від приватизації за 2013-2015 рр.*
*Складено на основі [78].

Зазначимо, що суттєву роль в фінансуванні бюджетного дефіциту відіграють зовнішні та внутрішні запозичення (табл. 2.4).

Аналізуючи таблицю 2.4 можна побачити, що лівову частку в фінансуванні бюджетного дефіциту займають зовнішні джерела.

Існує думка, що зовнішні запозичення є економічно доцільнішими за внутрішні. По-перше, вони забезпечують надходження валюти для фінансування дефіциту поточного рахунку платіжного балансу.

У країнах Центральної Європи за такої ситуації джерелом надходження валюти були прямі іноземні інвестиції, проте в Україні обсяги приватних іноземних інвестицій недостатні для фінансування дефіциту.

По-друге, зовнішні запозичення не створюють ефекту витіснення державою приватних інвестицій. Ефект полягає в тому, що якщо держава збільшує запозичення на внутрішньому ринку за незмінного загального обсягу наявних коштів, то відбувається зростання процентної ставки, тобто ціни грошей. Це призводить до зменшення запозичень приватним сектором, тобто до витіснення державою приватного сектору з ринку капіталу, а зрештою – і до обмеження інвестицій в основний капітал та, як результат, меншого економічного зростання. Ці ж джерела відіграють негативну роль. Вони є головною причиною зростання зовнішнього боргу України.

Таблиця 2.4

Показники фінансування державного бюджету за 2013–2015 рр. [14]

Показники \ Роки	2013 рік	2014 рік	2015 рік		
			Річний план	Факт	Виконання, %
Загальне фінансування, млрд. грн., у т.ч.:	64,3	23,6	76,0	45,2	59,5
<i>загальний фонд</i>	30,7	20,9	62,0	38,9	62,7
<i>спеціальний фонд</i>	33,6	2,6	14,0	6,3	45,0
Фінансування за борговими операціями, млрд. грн.	97,6	35,0	145,3	117,5	80,9
Запозичення, млрд. грн.,	124,3	80,7	396,9	514,1	129,5
- внутрішні запозичення	70,0	53,4	110,2	99,0	89,8
<i>частка, %</i>	56,4	66,2	27,8	19,3	*
- зовнішні запозичення	54,2	27,3	286,7	415,1	144,8
<i>частка, %</i>	43,6	33,8	72,2	80,7	*
Погашення, млрд. грн.,	-26,7	-45,6	-251,6	-416,6	165,6
- внутрішні зобов'язання	-19,7	-32,1	-128,0	-91,2	71,3
<i>частка, %</i>	73,8	70,3	50,9	21,9	*

- зовнішні зобов'язання	-7,0	-13,5	-123,6	-325,4	2,6
частка, %	26,2	29,7	49,1	78,1	*
Надходження від приватизації, млрд. грн.	1,1	11,5	17,0	0,2	1,2
Фінансування за активними операціями, млрд. грн.	-34,4	-23,0	-86,3	-72,5	84,0

Внутрішні позики також є суттєвим джерелом фінансування бюджетного дефіциту. Вони є основним джерелом залучення державою позичкових капіталів в більшості країн світу. Так, у 1997-2001 рр. у країнах з ринками, що формуються, випуски внутрішніх облігацій за обсягами перевищували випуски зовнішніх облігацій майже в 13 разів. В Україні ж спостерігається зворотна тенденція.

Підвищення ролі внутрішніх державних позик при фінансуванні дефіциту бюджету дозволяє державі знизити валютний, відсотковий ризик і ризик рефінансування боргу. Зокрема, розвиток ринку внутрішніх запозичень дозволяє зменшити залежність уряду від зовнішніх джерел. Адже внутрішні позичкові кошти є більш стабільним джерелом фінансування потреб уряду.

Внутрішні запозичення за певних умов можуть сприяти продуктивному використанню внутрішніх заощаджень. Так, пропонуючи внутрішнім інвесторам широкий вибір фінансових інструментів з вигідними умовами, держава може мобілізувати не задіяні до цього часу в економічному обороті заощадження економічних агентів. Але в той же час внутрішні позики є головною причиною зростання внутрішнього боргу України.

У міжнародній практиці застосовуються переважно дві форми державних запозичень:

- емісія державних цінних паперів;
- кредити.

Для економічно розвинутих країн характерною формою державних запозичень є емісія боргових цінних паперів.

Форма державних запозичень у вигляді кредитів не передбачає випуску цінних паперів і, відповідно, переходу права вимоги. Тому її ще визначають як "необлігаційну" форму боргових зобов'язань.

Така форма запозичень характерна для держав із слабо розвинутою та перехідною економікою.

У 2015 р. державний бюджет України був виконаний із дефіцитом у сумі 65,7 млрд. грн., або 4,0 % ВВП [15].

Державні внутрішні запозичення за 2015 рік становили 99,0 млрд. грн., з яких:

– 75,0 млрд. грн. становили випуски облігацій внутрішньої державної позики відповідно до статей 16, 17, 19 закону про державний бюджет:

- на надання кредиту Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (41,5 млрд. грн.);

- для капіталізації НАК «Нафтогаз України» (29,7 млрд. грн.);

- для капіталізації ПАТ АБ «Укргазбанк» (3,8 млрд. грн.);

– 23,9 млрд. грн. – безпосередньо для фінансування державного бюджету.

Механізм залучення позичкових коштів у формі державного внутрішнього запозичення визначається урядом України за погодженням з Національним банком України (НБУ). Йдеться про зобов'язання з випуску державних цінних паперів. Основними характерними ознаками державних цінних паперів є такі: – емітентами державних цінних паперів є органи центральної виконавчої влади; – кожен випуск цього виду цінних паперів забезпечується державою; – держава несе відповідальність за зобов'язаннями щодо випуску державних цінних паперів. Державні цінні папери – це грошові документи, що випускаються та забезпечуються державою в особі вищих органів виконавчої влади, які здійснюють кредитну діяльність відповідно до законодавства України. Державні цінні папери є фінансовим інструментом, який використовується практично у всіх країнах. Їх випуск здійснюється урядами відповідних держав, переважно для неемісійного фінансування дефіциту державного бюджету[4]. Залучення боргових фінансових ресурсів

здійснюється на ринку державних цінних паперів. Державні боргові зобов'язання на внутрішньому ринку представлені такими видами цінних паперів: – облігація внутрішньої державної позики (ОВДП), – облігації місцевих позик, – казначейські зобов'язання[1]. Найбільш розвиненим державним цінним папером є облігація внутрішньої державної позики (далі ОВДП). Облігації внутрішніх державних позик України – це державні цінні папери, що розміщуються винятково на внутрішньому фондовому ринку і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій. Номінальна вартість ОВДП України може бути визначена в іноземній валюті [4].

Загальний обсяг ОВДП, що знаходиться в обігу, станом на 01. 01. 2015 року складає за сумою основного боргу 491511,44 млн.грн [5]. Власниками ОВДП в Україні є: – Національний банк України, – нерезиденти, – банки, – інші власники. Порівняння облігації внутрішньої державної позики, що знаходиться в обігу, за сумою основного боргу зображено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Порівняння ОВДП, що знаходяться в обігу, за сумою основного боргу за 2013-2015 рр., млн..грн.*

Власники	2013	2014	2015
НБУ	140,7	266,3	369,2
Банки	77,7	66,0	70,1
Нерезиденти	3,7	19,4	21,2
Інші власники	13,9	14,1	20,5
Всього	236,1	386,1	491,5

*Складено на основі [14]

Значну тенденцію до скорочення ОВДП у власності мають банки, це пов'язано з кризою у банківській системі. Збільшилась частка ОВДП у власності нерезидентів, це може свідчити про те, що в Україну збільшились надходження іноземних інвестицій. Проаналізуємо казначейські зобов'язання з

точки зору їх ролі у фінансовій системі України. Казначейське зобов'язання – це вид боргових державних цінних паперів на пред'явника, що розміщуються винятково на добровільних засадах серед фізичних осіб, яке засвідчує заборгованість держави перед його власником та надає йому право на отримання доходу.

У сучасних умовах розвитку країни, коли інфляція за 2014 рік склала 28,5 % [5], одним із інструментів здійснення внутрішніх державних запозичень для України можуть стати облігації з індексованою дохідністю. Основною характеристикою індексованих облігацій є можливість здійснення погашення та обслуговування цих цінних паперів з коригуванням на рівень інфляції. Тобто реальна ставка дохідності встановлюється під час придбання облігації і не залежить від майбутнього рівня інфляції. Це надає змогу зняти проблему невизначеності інвесторів стосовно рівня майбутньої інфляції, яка є суттєвою перешкодою забезпечення ефективності перерозподілу ресурсів, особливо в умовах високих інфляційних очікувань. Тому індексовані облігації, власне, й виникли як інструмент протидії високим витратам з їх обслуговування, зумовлених зазначеним фактором [7]. Внутрішній ринок державних боргових паперів надзвичайно вразливий до впливу як внутрішніх, так зовнішніх ризиків, адже саме рівень його розвитку та стабільність функціонування визначають ефективність державних запозичень і можливість використання фінансового потенціалу внутрішнього ринку для забезпечення економічного розвитку держав [8]. Зовнішні державні запозичення – це інструмент залучення фінансових ресурсів державою на міжнародному рівні для покриття своїх витрат.

Державних запозичень у 2015 р. здійснено на суму 160,9 млрд. грн. Надходження від зовнішніх запозичень за 2015 р. становили 51,9 млрд. грн., з яких 3,9 млрд. грн. становлять надходження коштів на впровадження спільних з міжнародними фінансовими організаціями проектів, 48,0 млрд. грн. – надходження від випуску ОЗДП з метою фінансування державного бюджету.

Загалом у 2015 р. середньозважена відсоткова ставка за розміщеними ОВДП становила 10,44 % проти 11,52 % у 2014 р. При цьому середньозважена відсоткова ставка для запозичень у гривнях дорівнювала 12,9 % річних, в доларах США – 7,62 % річних, в євро – 4,8 % річних. Середньозважений строк до погашення розміщених на аукціонах ОВДП у 2013 р. становив 3,67 р. проти 2,9р. у 2012 р. та 2,3 р. у 2011 р.

Значний обсяг внутрішніх запозичень за ОВДП зумовлений, насамперед, великим обсягом 7-річних ОВДП. Їх частка у внутрішніх позиках складає 19,8%, а сума заборгованості за ними становить 36980 млн. грн. Найбільша їх частка і в загальній сумі державного та гарантованого державою боргу – 7,2%. Значну частку займають 5-річні ОВДП – 17,5% у державному боргу за ОВДП, та 6,3% – у сумі державного та гарантованого державою боргу. Помітну частку у структурі запозичень 3-річні ОВДП – 16,1%. Натомість, обсяг 12-місячних ОВДП на 31 грудня 2015 року становить 14392,8 млн. грн., або 7,7% від загальної суми державного боргу за ОВДП. Незначна частка заборгованості за ОВДП припадає і на 2-річні, 8-річні, 9-річні ОВДП – не більше 8,0% у сумі заборгованості за ОВДП. Решта випусків ОВДП характеризується порівняно незначною їх часткою як в державному боргу за ОВДП (не більше 3,0%), так і в загальному обсязі державного та гарантованого державою боргу (менше за 3,0% для кожного з облігаційних випусків) [78]. Структура ОВДП за терміном обігу зображена на рис. 2.3.

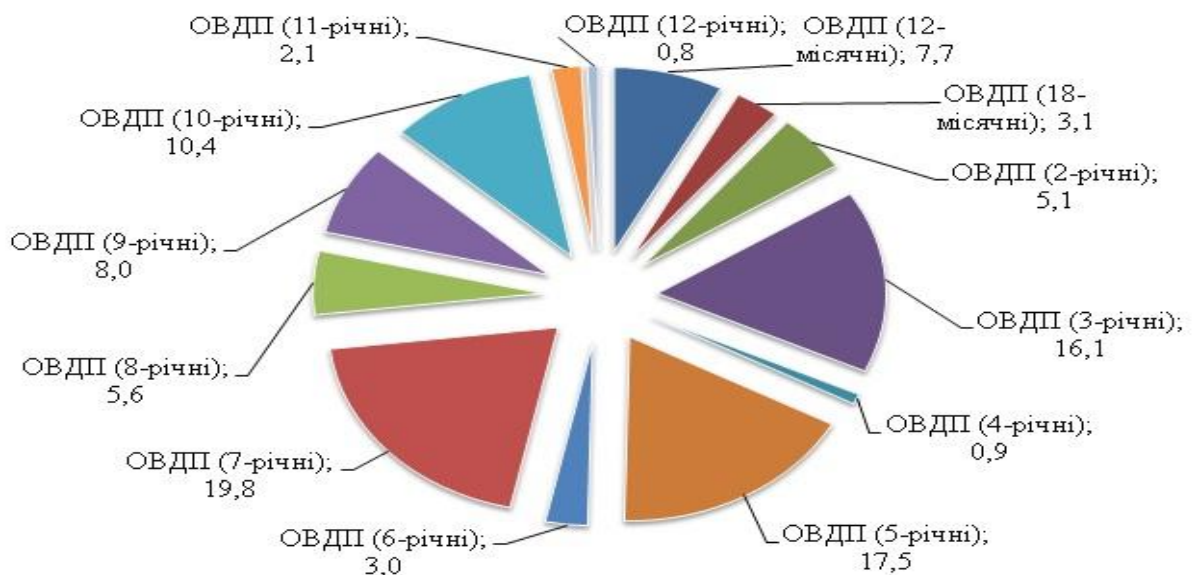


Рис. 2.3. Структура ОВДП за терміном обігу у 2015 р. [78]

Так, впродовж останніх років структура державних запозичень державних запозичень кардинально змінилася: переважаючою формою запозичень стала облігаційна форма – від 76 % до 96 %, а отримання кредитів від урядів іноземних держав практично припинено. Натомість активізувалося співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями особливо в умовах дестабілізації на світових кредитних ринках.

Щодо зовнішніх запозичень, то слід відзначити, що у Стратегії залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги і співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями на 2013-2016 рр. визначено, що співпраця з МФО є надійним та стабільним джерелом довгострокового фінансування пріоритетних проектів розвитку, дає змогу отримувати кредитні ресурси за найвигіднішими умовами для розвитку стратегічно важливих секторів економіки та інфраструктури, упровадження структурних реформ, фінансування державного бюджету та регулювання платіжного балансу, створює можливість доступу до кращої міжнародної практики, стандартів та професійної експертизи проектів.

Державні зовнішні запозичення за 2015 рік становили 415,1млрд. грн., з яких 280,2млрд. грн. – відображення реструктуризації державного та гарантованого державою боргу відповідно до постанови Кабінету Міністрів від 11.11.2015 № 912; 6,3 млрд. грн. – надходження коштів на впровадження спільних з міжнародними фінансовими організаціями проектів, 128,5млрд. грн.– надходження від кредитів та випуску облігацій зовнішньої державної позики з метою фінансування державного бюджету.

У 2015 році в рамках співпраці з Міжнародним валютним фондом за Програмою розширеного фінансування (EFF) на підтримку державного бюджету було спрямовано близько 2,6 млрд. дол. США.

В рамках імплементації програми співробітництва України та МВФ «Механізм розширеного фінансування» протягом 2015 року проведено

реструктуризацію частини державного та гарантованого державою зовнішнього комерційного боргу України за 13 випусками єврооблігацій на суму близько 15 млрд. дол. США та оформлення облігаціями зовнішньої державної позики місцевого зовнішнього боргу Київської міської ради на суму близько 0,5 млрд. дол. США.

У контексті структури боргу у розрізі валют погашення станом на кінець 2015 року найбільш значною складовою є борг, номінований у дол. США – 45,21%. Зростання питомої ваги зовнішнього державного боргу, означає збільшення витрат уряду з обслуговування власних боргових зобов'язань, що також будуть номіновані в інвалюті. Для фінансових ринків це відобразиться у ще більшому скороченні валютної пропозиції та подальшій девальвації гривні. Ця обставина є однією з підстав щодо проведення реструктуризації заборгованості країни перед зовнішніми приватними кредиторами. Так, 27.08.2015 р. після тривалих перемовин, Міністерству фінансів України вдалося досягти угоди з зовнішніми приватними кредиторами з приводу реструктуризації частини зовнішнього державного боргу.

Специфіка МВФ порівняно з іншими міжурядовими організаціями полягає у тому, що у своїй діяльності він об'єднує функції регулювання, фінансування, нагляду та консультування держав-членів у сфері валютно-фінансових відносин.

Звичайно, що отримані кредитні ресурси дещо покращили платіжний баланс, проте, з іншого боку, зменшилися реальні доходи населення. Крім того, отриманий стабілізаційний кредит ще не виплачений, а Україна вже потребує нових кредитних ресурсів.

Продовження співпраці з МФВ є важливою, з огляду на необхідність збереження належного іміджу країни, що сприятиме підвищенню її кредитного рейтингу на світових фінансових ринках, зменшенню відсоткових ставок за кредитами, дозволить зберігати привабливість для іноземних інвесторів.

З іншого боку – кредити МВФ створюють, швидше, довгострокову залежність, ніж надають допомогу в короткостроковому періоді. В процесі

нашого дослідження виявлено такий цікавий факт. Упродовж 40 років позики фонду отримували 90 країн. У 32 із них ВВП, за роки співробітництва, знизився на 15%.

Кредитні ресурси міжнародних фінансових організацій дозволяють скористатися найбільш пільговими умовами кредитування і м'якою позицією щодо пролонгації та реструктуризації зобов'язань. Однак це пов'язано зі значним комплексом додаткових умов, не завжди відповідних поточній державній політиці.

2.3. Соціально-економічні наслідки бюджетних дисбалансів та їх вплив на бюджетну безпеку України: аналітичний аспект

Бюджетний дисбаланс виникає як результат нестабільності в економічному та політичному житті держави і посилює негативні явища, якщо він перевищує встановлені світовим досвідом показники, в рамках яких виникає бюджетний дефіцит, як правило, керований у цивілізованому суспільстві. Не можна стверджувати, що бюджетний дефіцит – зло, але при досягненні великих показників він тягне за собою певні макроекономічні наслідки

До основних індикаторів, які характеризують стан бюджетної безпеки, згідно Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженої Наказом Міністерства економіки України належать: рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), відношення дефіциту, профіциту державного бюджету до ВВП, відношення профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, обсяг трансфертів з державного бюджету до ВВП [41]. Відповідно до даної Методики проведено аналіз основних індикаторів бюджетної безпеки держави. Вихідними даними для розрахунку вказаних індикаторів є звітні показники. Результати розрахунків та порівняння їх значень з «пороговими» наведено в таблиці 2.4.

Рівень безпеки держави буде змінюватись у залежності від того, яким чином держава управляє цим дефіцитом, тобто, які методи обираються для збалансування бюджету і його покриття.

Аналіз даних індикаторів свідчить про те, що деякі показники виходять за межі «порогових» значень. Так, динаміка показника відношення дефіциту/профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі є нестійкою.

Стійка тенденція до зростання трансфертів свідчить про збільшення обсягів дотацій та субвенцій з Державного бюджету і в цілому про надмірну фінансову децентралізацію (за останні 8 років простежується збільшення даного індикатора кожного року в середньому на 0,46%), що за сучасних умов не є позитивним явищем [74].

Амплітуда коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України також залишається в межах норми і становить в середньому 30,9% протягом 8 років.

Найбільш розповсюдженим індикативним показником, що використовується для оцінки стану бюджетної безпеки на сьогодні, є відношення дефіциту, профіциту державного бюджету до ВВП, яке не повинно перевищувати 3% (табл.2.6.), що є одним з критеріїв оцінки бюджетної безпеки країн членів Європейського союзу відповідно до Маастрихтського договору 1992 (міжнародний правовий документ про утворення міжнародного політико-економічного об'єднання європейських держав — Європейського Союзу, підписаний державами – членами Європейських співтовариств (Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Франція) у м. Маастрихті (Нідерланди)) [76, 99].

Однак, при складанні головного кошторису країни його намагаються дотримуватись, хоча зазначена норма не є прописаною у головному документі, що регламентує бюджетний процес – Бюджетному кодексі України.

Таблиця 2.6

**Порівняння фактичних значень індикаторів
бюджетної безпеки України з граничними значеннями***

Показники	Порогове значення	2012	2013	2014	2015
<i>1. Показник дефіциту/профіциту Державного бюджету, % до ВВП</i>	не більше 3	-4,5	-3,2	-3,8	-4,0
<i>2. Рівень перерозподілу ВВП через Зведений бюджет, % до ВВП</i>	не більше 30	30,4	31,6	30,8	30,56
<i>3. Відношення дефіциту/профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, %</i>	не більше 5	1,5	-6,1	-12,7	6,8
<i>4. Обсяг трансфертів з Державного бюджету, % до ВВП</i>	не більше 10-15	5,3	6,35	6,26	8,9
<i>5. Амплітуда коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України, %</i>	не більше 20-30	25,65	21,27	20,8	-

* ("-" – дані відсутні)

* Розраховано на основі даних [22-24; 46]

Зважаючи на проблемність даного питання, а також на чисельність наслідків бюджетного дефіциту, ми вважаємо за необхідне сконцентрувати увагу на найбільш болючому для нашої країни, а саме основних соціально-економічних наслідках бюджетних дисбалансів та зростанню державного боргу.

Державний борг є важливим структурним елементом фінансової системи багатьох країн, що утворюється внаслідок мобілізації ресурсів на внутрішніх і міжнародних ринках капіталу, тобто він є результатом накопичення обсягів зобов'язань держави перед позичальниками (кредиторами).

Державний борг характеризує результативність всіх кредитних операцій, які були здійснені державою. Абсолютна величина, темпи приросту, динаміка державного боргу є суттєвими показниками рівня економічного розвитку країни, ефективності функціонування державних структур. Особливе значення ці показники мають для країн, що розвиваються, які переходять до ринкової економіки. Частково величина державного боргу виражає рівень ефективності управління фінансовим сектором економіки. На абсолютну величину

державного боргу впливають операції, пов'язані з запозиченням нових засобів, виплатою процентів по попередніх позиках, графік погашення взятих позик даного фінансового року [43, 73].

Державний борг тісно пов'язаний з бюджетним дефіцитом, оскільки, по-перше, державні позики – важливе джерело покриття бюджетного дефіциту; по-друге, визначити, яку шкоду може завдати та чи інша величина дефіциту бюджету, не можливо без аналізу величини державного боргу. З іншої сторони, для оцінки величини державного боргу необхідно проаналізувати ріст бюджетного дефіциту (рис.2.4).

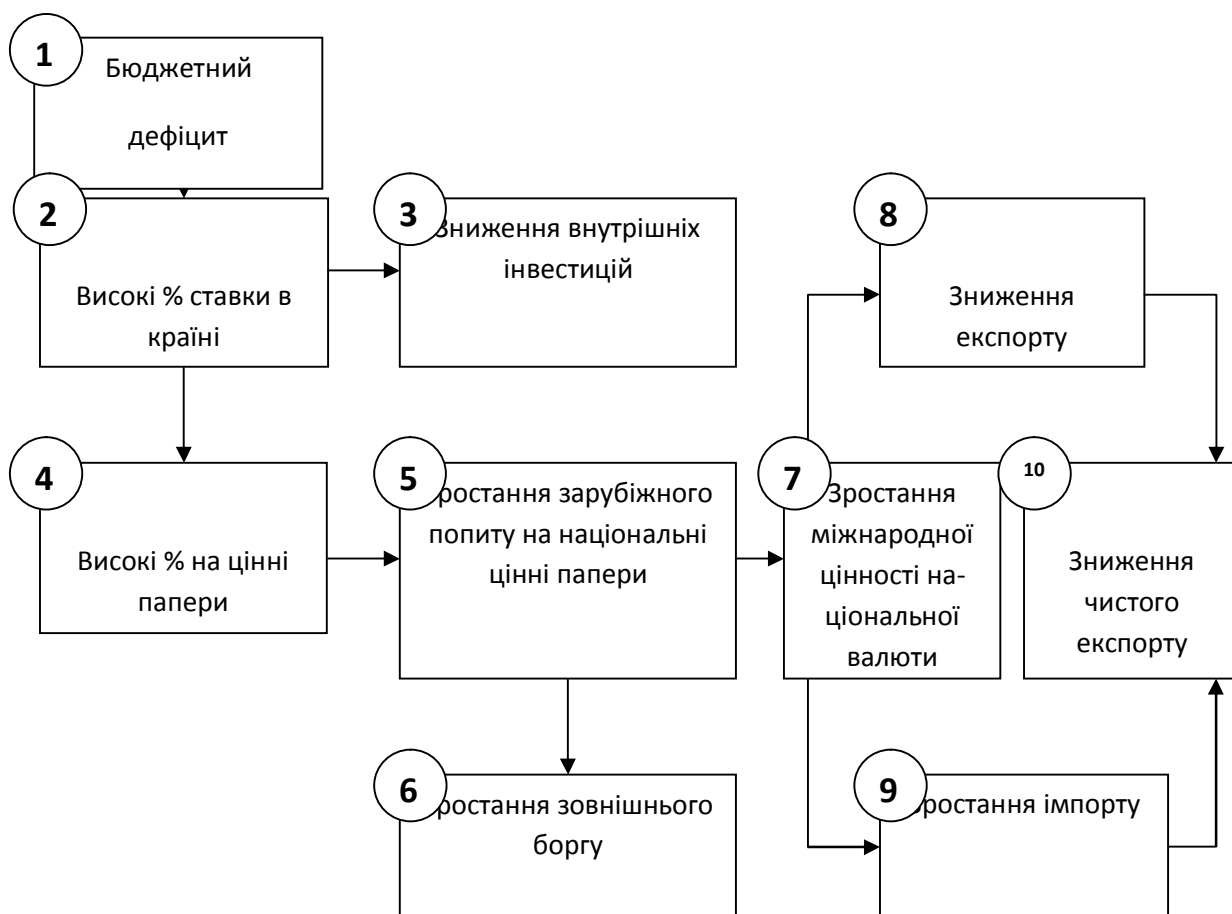
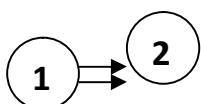
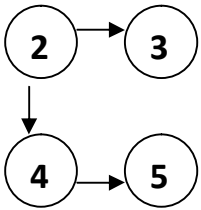


Рис. 2.4. Макроекономічні наслідки бюджетних дисбалансів [46, 10]



Для фінансування своїх видатків уряд виходить на грошовий ринок і конкурує з приватним сектором задля одержання коштів. Це піднімає %

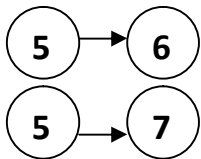
ставку при даній пропозиції грошей.



Зростання ставки відсотка тягне за собою два наслідки:

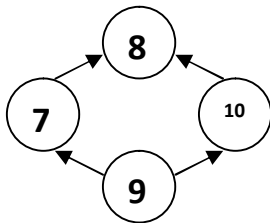
1) він знижує приватні внутрішні інвестиції, особливо в довгостроковому періоді. Державні кошти використовуються, як правило, на фінансування оборони і споживчих потреб;

2) високий рівень відсотка на цінні папери робить фінансові інвестиції в країні більш привабливими для іноземців.



Надходження іноземного капіталу сприяє зростанню зовнішнього боргу.

Отримання прибуткових цінних паперів даної країни іноземними інвесторами супроводжує першочергове придбання ними її національної валюти. Це збільшує світовий попит на неї і відповідно збільшує її міжнародну ціну.



Зростання міжнародної цінності валюти даної країни зменшує її експорт і збільшує імпорт.

Дефіцит бюджету і державний борг впливають на розвиток економічної системи, а саме – зростання бюджетного дефіциту і державного боргу тягнуть за собою реальні негативні наслідки.

По-перше, виплата процентів по державному боргу збільшує нерівність в доходах, оскільки значна частина державних зобов'язань сконцентрована в руках у найбільш заможних верств населення. Погашення державного внутрішнього боргу призводить до того, що гроші з кишень менш забезпечених прошарків населення переходять до більш забезпечених, тобто ті, хто володіють облігаціями, стають ще багатшими.

По-друге, збільшення ставок податків може підірвати роботу економічних стимулів розвитку виробництва, знизити інтерес до вкладів в нові ризиковані програми, а також посилити соціальну напругу в суспільстві.

По-третє, існування зовнішнього боргу передбачає передачу частини

створеної в середині країни продукції за кордон.

По-четверте, ріст зовнішнього боргу знижує міжнародний авторитет країни.

По-п'яте, коли уряд бере позичку на ринку капіталів для рефінансування боргу чи виплати процентів за державним боргом, це приводить до збільшення ставки проценту на капітал. Зростання процентної ставки, в свою чергу, тягне за собою зниження капіталізованої вартості. В результаті цього наступні покоління можуть отримати в спадок економіку з виробничим потенціалом, який має тенденцію до зниження і з всіма негативними наслідками, які з цього витікають.

По-шосте, можна вказати і на психологічний ефект: зі зростанням державного боргу посилюється невпевненість населення країни в завтрашньому дні.

Державний борг поділяється на:

1. Внутрішній державний борг – заборгованість держави перед громадянами, фірмами і установами даної країни, які являються держателями цінних паперів, випущених її урядом.

2. Зовнішній борг – заборгованість держави іноземним громадянам, фірмам і установам.

Розширена система економічних і інших взаємозв'язків між державами в сучасному світі обумовлює необхідність і можливість появи зовнішнього державного боргу. Він появляється в результаті того, що держава виходить на міжнародні фінансові ринки і позичає там валютні засоби у іноземних інвесторів.

Зовнішній борг – найбільш важлива (з точки зору впливу на економічну ситуацію в країні) частина державного боргу. Тому будь який уряд, в першу чергу, намагається регулювати величину зовнішнього державного боргу. Абсолютні цифри боргу самі по собі не є показниками. Наприклад, держава може мати значні розміри зовнішнього боргу, але в той самий час бути великим кредитором інших країн. Якщо підсумкове сальдо в сукупності цих операцій

додатне, у держави немає причин для занепокоєння [43, 73].

Загалом відслідковуючи динаміку державного боргу України за три останні роки (рис 2.5), доводиться констатувати нарощування зовнішньої державної заборгованості. Вже наприкінці 2015 р. державна заборгованість перетнула пікову позначку і становила 65,5 млрд. дол. США.

Разом з тим, варто зауважити, що номінальний обсяг державного боргу має нестабільну, циклічну динаміку. Зокрема, станом на кінець 2015 р. державний борг України перевищив обсяг державного боргу на 2016 рік, визначений, статтею 13 Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік».

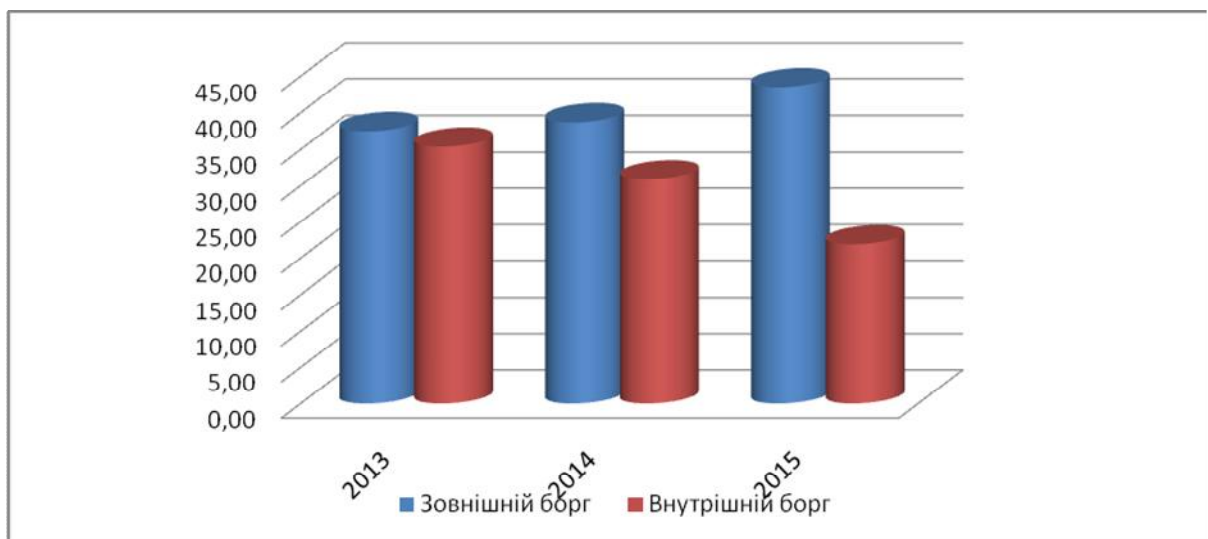


Рис. 2.5. Динаміка державного боргу України у 2013 – 2015 рр., млрд. дол. США [66]

Таке збільшення відбулося за рахунок зростання державного як внутрішнього, так і зовнішнього боргу у результаті перевищення фактичного обсягу прямих державних запозичень над плановими. Цей факт свідчить про неефективність бюджетного планування в державі, зокрема у сфері планування обсягів та джерел фінансування бюджетного дефіциту, що загалом знижує ефективність політики державних запозичень [35, 60].

Питання в тому, який обсяг позикових ресурсів залучати і, відповідно, до якого обсягу нарощувати борг – це вкрай важливе для економічної стратегії і політики питання, і його правильне вирішення залежить від кваліфікації і точки зору тих, хто це рішення приймає.

Формалізовані моделі і технічний аналіз не можуть замінити здорову позичкову політику, але можуть допомогти її формуванню шляхом пред'явлення інформації про майбутні наслідки тих чи інших планів і стратегій позичання, а особливо на їх вплив на майбутні інвестиційні можливості країни в аспекті перспектив її платіжного балансу.

Обсяг залучених внутрішніх позик для будь якої країни визначається 2-ма факторами:

1. скільки іноземного капіталу країна може ефективно поглинути;
2. який обсяг боргу вона може обслуговувати без ризику виникнення проблем із зовнішніми платежами.

Кожен із 2-х факторів буде залежати від ефективності загального економічного управління. Прийняті рішення ускладнюються такими факторами, як різні терміни і валюти позичок, а також невизначеністю ситуації з обслуговування боргу в майбутньому.

Величезні розміри державного боргу ускладнюють операції казначейства по випуску нових позик. В результаті кредитної експансії держави інші позичальники витісняються з фінансового ринку, зберігають високі ставки за кредит. Величезні видатки на погашення державного боргу, в тому числі і зовнішньому, поглинають все більшу й більшу частку державних доходів.

Одним з негативних наслідків залучення іноземних кредитів є їх вплив на національного багатства, як зовнішній борг вимагає виключення цього багатства і її передачі іноземним власникам. Залучення іноземних кредитів, крім того, обмежує країну здійснити незалежну економічну політику, необхідну для задоволення вимог міжнародних фінансових установ, які не завжди враховують специфіку конкретної країни, і тому ці вимоги не завжди прийнятні для нього. Залежність від зовнішніх запозичень підвищує небезпеку дестабілізації фінансового сектора в разі нерівномірного наступаючому-ції. Таким чином, нерівномірність потоку зовнішніх кредитів в Україні на 1996-1998 роки. Істотно впливають на вартісні показники ринку державних облігацій.

Особливості впливу внутрішнього боргу на економіку України через особливості збільшуючи його обсяг за період 1995-1998 років, в тому числі .:

- Високі темпи зростання внутрішнього боргу облігацій;
- Висока вартість запозичень на ринку державних облігацій;
- Короткостроковий характер кредитів;
- Ринок іноземного капіталу облігацій.

Все це не могло стекти державний бюджет. Основні ефекти зростання внутрішнього боргу на соціально-економічні процеси в Україні є:

- Відтік капіталу грошей в реальній економіці, тому, щоб отримати кредити для довгострокових інвестицій і зростання став практично неможливим. В результаті, була криза ліквідності, що ускладнювало відновлення економічного зростання в Україні;

- Зниження золотовалютних резервів за рахунок репатріації коштів нерезидентів, які вони тримали в облігації, а також зростання попиту на долари США на валютному ринку;

- Погіршення ситуації в банківському секторі в результаті примусового звернення облігацій, до яких уряд був змушений вдатися тому, що він не міг повернути їх вчасно;

- Ослаблення довіри до влади в результаті обмежень для отримання нових кредитів на внутрішньому фондовому ринку;

- Нездатність нормального функціонування фондового ринку України.

Частина напруженості, викликаної ситуацією в країні і навіть провал компаній своїх зобов'язань за іноземними кредитами, отриманими під гарантію уряду.

Проте, не дивлячись на хронічну невивплату боржника, Кабінет Міністрів України буде продовжувати надавати гарантії іноземним кредиторам надавати позичальникам зобов'язання для іноземного комерційного кредиту. Ми можемо зробити висновок, що неприйнятне з точки зору політики громадських інтересів уряду з управління боргом іноді призводить до неконтрольованого

збільшення його обсягу та стрімкого зростання витрат на його погашення та обслуговування.

Проте, державний борг пов'язаний не тільки негативні наслідки для української економіки. Необхідність збільшення кредитів в Україні набула актуальності у зв'язку з труднощами перехідного періоду, глибина процесів трансформації і, таким чином, неминуче кризи. У цих умовах недолевие кредитів, допомагаючи фінансувати дефіцит бюджету, і тим самим запобігти зростанню інфляції, дефіцит платіжного балансу пом'якшення, щоб підтримати валюту, фінанси критичного імпорту, деякі інвестиційні проекти і багато іншого.

Сучасний стан рівня боргового навантаження на національну економіку відображають дані табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Динаміка боргових показників України у 2013–2015 рр.*

Показник	2013	2014	2015
Державний борг і гарантований державою борг, % до ВВП	36,6	40,5	70,3
Державний і гарантований державою борг, % доходів Державного бюджету	150.4	149.0	161.2
Валовий зовнішній борг, % експорту товарів і послуг	142.1	150.0	149.3*
Погашення і обслуговування державного боргу, % доходів бюджету	21.8	26.7	22.5
Погашення і обслуговування довгострокового зовнішнього сукупного боргу, % експорту товарів і послуг	25.9	-	26.5*
Короткостроковий зовнішній сукупний борг за залишковим терміном погашення, % до міжнародних резервів	178.6	255.0	267.3*
Валові потреби Уряду в позичковому фінансуванні (сума планованого дефіциту бюджету і погашення боргу), % до ВВП	6.2	-	10.9
Середній термін до погашення державного боргу, років	4.1	5.1	4.9
Частка боргових зобов'язань, номінованих в іноземній валюті, в загальній сумі державного боргу, %	55.7	57.9	71,7

*складено за даними Міністерства фінансів України

Отже, вплив боргу на економічний розвиток України не можна охарактеризувати однозначно: він досить складний та суперечливий і значною мірою залежить від характеру використання позик. Так, зовнішні позики можуть сприяти економічному зростанню, якщо вони спрямовуються на розвиток національного виробництва, а не на поточне споживання. За умов їх продуктивного використання не виникає проблем з поверненням наданих кредитів і зі сплатою процентів по них.

Державний і гарантований державою борг України станом на 31.12 .2015 р. становив 65,5 млрд. дол. США або 70,3 % ВВП за 2015 рік. Як видно з рисунку впродовж останніх років відбулося суттєве зростання відносних боргових показників , а за 2015 рік перетнуло критичні значення і знаходиться у стані небезпеки (рис. 2.6).

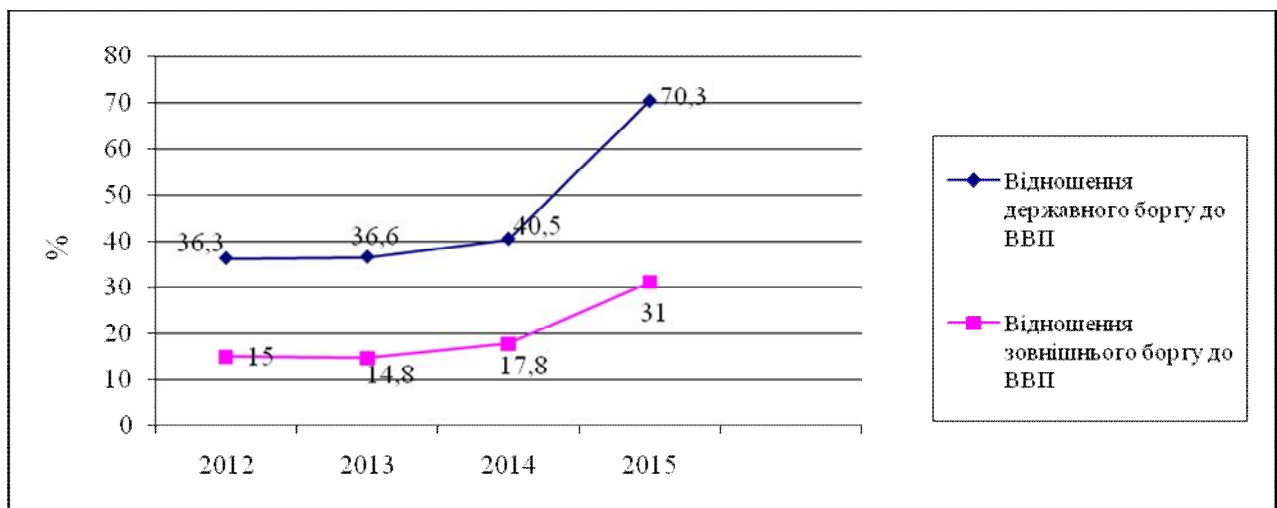


Рис. 2.6. Динаміка основних показників боргового навантаження і платоспроможності*

* Побудовано автором на основі [36-37]

Отже, суттєві загрози для фінансової безпеки України породжуються:

- значним обсягом державного і гарантованого державою боргу відносно ВВП країни (70,3% ВВП),
- високим рівнем державного і гарантованого державою боргу відносно доходів Державного бюджету (161,2%),
- великою часткою боргових зобов'язань, номінованих в іноземній валюті в структурі державного боргу України (71,7%),

- значними обсягами вилучення валютних ресурсів (26,5% експортної виручки) на зовнішньоборгові виплати всіх секторів економіки.

Таким чином, розмір державного боргу України у 2015 р. перебував на максимально загрозливому рівні відносно ВВП і доходів бюджету: граничні показники складають 60% ВВП і 150% доходів бюджету. Деформація структури державного боргу України на користь зовнішніх позик та внутрішніх валютних позик суттєво підвищили валютні ризики державного боргу України. Крім того, значні обсяги зовнішньоборгових виплат всіх секторів економіки, річні обсяги яких в 2,7 рази перевищують розмір міжнародних резервів України (при гранично допустимому відношенні 1) суттєво підвищують вірогідність ускладнень на валютному ринку та актуалізують проблеми зовнішньої платоспроможності.

Зростання глобальної заборгованості внаслідок поширення світової фінансової кризи має негативні наслідки для країн адекватно реагувати на зовнішні шоки. Обсяги заборгованості переважної більшості країн світу постійно збільшуються, причиною цього явища є дефіцит бюджетів, витрати на підтримку національної валюти, фінансування соціальних та інфраструктурних програм. За даними, опублікованими на веб-сторінці МВФ, в Україні показник державного боргу до ВВП не є високим у порівнянні з іншими країнами з ринками, що формуються (рис.2.7). Серед країн, дані за якими опубліковані на цьому сайті, Україна поступається таким країнам, як Російська Федерація (10,4 %), Китай (21,3%), Латвія (41 %), Литва (40 %) Казахстан (13,2 %), Болгарія (17,8) та ін.

У 2015 році у сфері формування державного боргу України спостерігалися такі негативні тенденції:

- 1) **Високі темпи зростання державного боргу України в умовах стагнації реального ВВП і експорту**, що підриває економічний потенціал для виплати накопичених боргів. Темпи приросту державного боргу України за роками становили: 16% за 2012 рік, 25 % за 2013 рік, 13,5% за 2014 рік, 88,3% за 2015 рік.

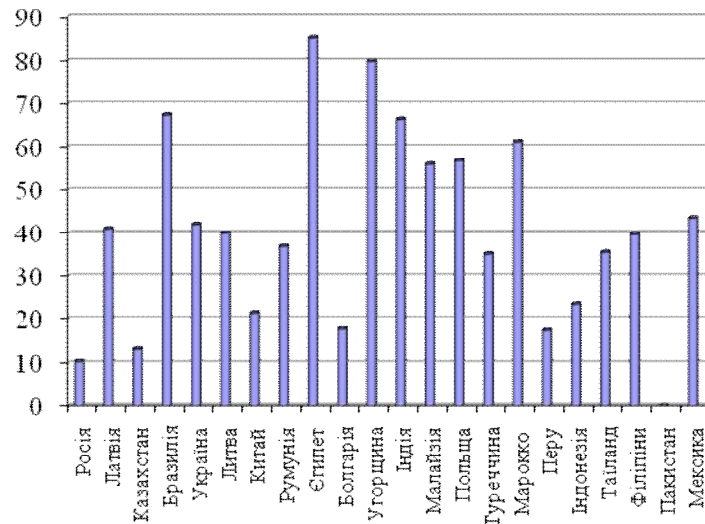


Рис. 2.7. Борг загального уряду в країнах з ринками, що формуються у 2014 р., % ВВП*

*Побудовано на основі даних [77]

2) **Зниження ринкового попиту на облігації внутрішньої позики, внаслідок підвищення ризиків платоспроможності держави і очікувань девальвації гривні.** У січні-липні 2015 р. щомісяця до бюджету у середньому залучалося 4,7 млрд. грн. від розміщення гривневих ОВДП. А у серпні-жовтні середньомісячні обсяги розміщення гривневих ОВДП знизилися до 2,2 млрд. грн. Від розміщення валютних ОВДП у I кварталі та у травні-липні 2015 р. до бюджету надходило у середньому 590,7 млн. дол. на місяць, в той час як у серпні залучено лише 186,7 млн. дол., у вересні – 104 млн. дол. У жовтні поточного року Мінфіну взагалі не вдалося розмістити валютні ОВДП. Показовими є й такі цифри: сума ОВДП в обігу збільшилася майже на 50 млрд. грн. за січень-липень і лише на 1,2 млрд. грн. за серпень-жовтень 2015 р.

3) **Зміна каналів грошової пропозиції і суттєва участь НБУ в операціях з державними цінними паперами.** Так, з 1 січня до 20 листопада поточного року загальна сума ОВДП в обігу збільшилася на 50,8 млрд. грн., при цьому на 35,3 млрд. грн. збільшилася сума ОВДП у власності НБУ. Тобто сумарний попит на ОВДП на 70% забезпечувався за рахунок участі НБУ. Даний коефіцієнт істотно підвищився, починаючи з серпня, і надходження від НБУ використовувалися не лише на фінансування бюджетного дефіциту, а й на погашення минулих випусків ОВДП.

4) **Суттєве зростання гарантованого державою боргу** за відсутності чітких структурних пріоритетів державної політики надання гарантій за кредитами, за низької транспарентності і підзвітності такої політики, а також не застосуванні поширених у міжнародній практиці засобів мінімізації фіскальних ризиків державних гарантій.

5) **Втрата доступу до зовнішніх ринкових позик Урядом** після зниження кредитного рейтингу України агентством Moody's і підвищення спредів за облігаціями зовнішньої позики України у вересні 2015 року. Величина спреду «EMBI + Україна» станом на 30 жовтня становила 844 б. п., збільшившись з середини березня 2015 року, на 316 б. п. У міжнародній практиці оцінки фінансової позиції держави вважається, що спред на рівні 600 б. п. і вище породжує реальні загрози для боргової стійкості держави, оскільки Уряд втрачає можливість безперервного залучення нових позик і рефінансування (хоча б часткового) накопичених боргів [77].

Важливість проблематики боргового навантаження зумовлена не лише високими ризиками формування боргового «нависання», а й безпосереднім впливом розміру державного боргу на величину боргових виплат і параметри бюджетної політики держави. Бюджетом 2015 року передбачено збільшення платежів у рахунок погашення і обслуговування державного боргу України на 21,4 млрд. грн. порівняно з 2014 роком. Крім того, слід враховувати, що розмір державного і гарантованого державою боргу є ключовим показником для оцінки ризиків платоспроможності держави: збільшення такого розміру обертається підвищенням кредитних ризиків для інвесторів у державні цінні папери і відбивається на рівні відсоткових ставок за державними облігаціями.

Отже, накопичення державного боргу за певних умов може перетворити країну на неплатоспроможного боржника. Значні обсяги державного боргу та постійне його зростання в умовах реального падіння ВВП значно посилюють економічну залежність держави від зовнішніх і внутрішніх кредиторів, а отже, створюють небезпеку економічній незалежності України. Крім того, залучення коштів на внутрішніх і зовнішніх фінансових ринках може мати негативні

наслідки, які необхідно враховувати:

- збільшення загальної суми державного боргу є перекладанням поточних витрат на майбутні періоди, а таке накопичення боргу може призвести до боргової кризи;
- позичені кошти мають свою ціну (часто невиправдано високу) і цим знову ж таки збільшують навантаження як на поточний, так і на наступні бюджети;
- позики на внутрішніх фінансових ринках відволікають наявні кредитні ресурси з реального сектора економіки, що негативно позначається на фінансовому стані підприємств та інвестиційному кліматі в країні. В Україні реальність цієї загрози посилюється такими чинниками: абсолютним переважанням у структурі зовнішніх позик кредитів, у процесі використання яких не створюється джерело для їх повернення та сплати процентів, так що для їх обслуговування держава має залучати нові кредити, потрапляючи тим самим у замкнене коло; неефективним використанням інвестиційних кредитів, про що свідчить зростання заборгованості юридичних осіб – резидентів України по кредитах, наданих під гарантії уряду; відсутністю належного контролю за витрачанням даних коштів, внаслідок чого вони можуть використовуватися з своїм цільовим призначенням щодо конкретних проектів.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи другий розділ варто зазначити, що в ньому було проаналізовано причини бюджетних дисбалансів, динаміку та структуру бюджетного дефіциту, проведено системний аналіз джерел фінансування бюджетного дефіциту, а також вказано на можливі макроекономічні наслідки внаслідок бюджетних дисбалансів. Конкретизуючи вищенаведений матеріал,

можна виділити такі основні його аспекти:

По-перше, бюджетний дисбаланс в Україні має свої особливості, викликані специфікою переходу до ринкових методів господарювання.

По-друге, аналізуючи причини виникнення бюджетного дисбалансу в Україні, ми дійшли висновку, що обидві складові бюджету, як доходи так і видатки істотно впливають на дефіцит бюджету.

По-третє, проведений аналіз показників державного бюджету України дав можливість побачити залежність величини бюджетного дефіциту від виконання дохідної і видаткової частини бюджету.

По-четверте, розглянуто динаміку бюджетного дефіциту в % від ВВП і досліджено фактори, які вплинули на формування даних показників.

По-п'яте, в ході аналізу джерел фінансування бюджетного дефіциту було визначено, що основними джерелами фінансування в Україні є приватизація, зовнішні запозичення та внутрішні запозичення. І, оскільки, продаж державних капітальних активів з метою покриття дефіциту бюджету є явищем достатньо рідкісним, основна увага була сконцентрована на дослідженні державних запозичень.

По-шосте, в роботі вказано на можливі макроекономічні наслідки бюджетних дефіцитів, і досліджено один із них, а саме – зростання державного боргу. В результаті дослідження, ми прийшли до висновку, що перетворення зростаючого бюджетного дефіциту в константу тягне за собою збільшення державного боргу, тобто покриття його за рахунок випуску державних позик. В свою чергу це призводить до зростання частки видатків, які йдуть на виплату процентів за позиками.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ПОДОЛАННЯ БЮДЖЕТНИХ ДИСБАЛАНСІВ ЯК УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Зарубіжний досвід проведення консолідації в подоланні бюджетних дисбалансів

Бюджетні дисбаланси тісно пов'язані з бюджетним дефіцитом, причинами його виникнення, зі зростанням, розмірами і механізмом фінансування. Він залежить від загальноекономічної ситуації, стабільності, економічного росту і потенційних загроз для нього. Взаємодія цих факторів в поєднанні з існуючим бюджетним дефіцитом можуть нейтрально чи негативно впливати на загальний стан економіки. У зв'язку з цим американський економіст А. Лаффер підкреслював, що дефіцит сам по собі не є проблемою, а служить лише барометром того, що відбувається.

В умовах наростання боргової кризи в ЄС та з метою недопущення її подальшої ескалації більшість розвинених країн ухвалили програми з подолання бюджетних дисбалансів (табл. 3.1).

Останньою подією у цьому напрямку стало ухвалення нової версії «Пакту стабільності та зростання ЄС, до якого приєдналися 25 з 27 країн-членів Союзу (за виключенням Чехії та Великобританії). Він передбачає виділення 130 млрд. євро на довгострокові заходи для стимулювання економіки ЄС (включаючи підтримку «найуразливіших» країн, малих і середніх підприємств; підвищення зайнятості молоді; фінансування проектів у сфері енергетичної інфраструктури та транспорту), а також більш жорсткі вимоги щодо консолідації. Зокрема, відповідно до Пакту:

- бюджет має бути бездефіцитним, а у кращому разі – профіцитним;
- структурний дефіцит не повинен перевищувати 0,5% ВВП;
- якщо державний борг відносно ВВП перевищить дозволений рівень (60% від ВВП), його слід знижувати щороку;

– порушення цих правил автоматично призводить до застосування штрафних санкцій [42].

Таблиця 3.1

Заходи щодо бюджетної консолідації в країнах ЄС [77]

Країна	Дефіцит, % ВВП				Основні заходи
	2011	2012	2013	2014	
Греція	13,6	8,1	7,6	3,0	заборона щодо підвищення заробітної плати (заморожування зарплат) державних службовців до 2014 р. та пенсій до 2012 р.; підвищення ПДВ з 21% до 23%; підвищення акцизного збору на бензин, тютюн і алкоголь на 10 в.п.
Іспанія	1,2	9,3	6,0	5,3	зниження зарплат державних службовців на 5%.; скорочення державних витратків на 15 млрд. євро
Ірландія	4,3	1,5	-	-	підвищення податків, скорочення зарплат державних службовців
Португалія	9,4	7,3	4,6	-	збільшення ПДВ, податку з продажу і прибуткового податку на 1–2,5 в.п.
Італія	5,3	-	-	2,7	зменшення й подальше заморожування зарплат; зниження державних витрат на 26 млрд. євро протягом 2012-2014 рр.; зменшення витратків на охорону здоров'я, скорочення на 50% кількості провінційних урядів; зменшення числа співробітників державного сектору на 10% та числа представників адміністрації - на 20%

Водночас, наразі усім вимогам Бюджетного пакту відповідають показники лише чотирьох країн ЄС.

Консолідація триває у багатьох країнах ЄС, проте її успішність в більшості з цих країн є відносною через низку структурних проблем (значні дефіцити рахунку поточних операцій, високий рівень безробіття тощо). Водночас, Польщі та Чехії, вдалося втримати загрозливе зростання зовнішнього боргу. Їх фінансові системи є досить стабільними у порівнянні з іншими країнами ЄС, у першу чергу Грецією, Ірландією та Португалією. Головним чинником фінансової стійкості Чехії та Польщі стали помірні державні витрати, що стримувало зростання бюджетних дефіцитів та зовнішнього боргу. Так, у період з 2006 по 2009 роки середньорічний дефіцит бюджету Чехії дорівнював 2,95% ВВП, Польщі – 4,1% ВВП. В Угорщині, як і в Греції та Ірландії,

середньорічний дефіцит бюджету був значно більшим – 5,1% ВВП (у 2002–2005 роках середньорічний дефіцит бюджету був ще вищим – 7,6% ВВП), що і стало однією із головних причин суттєвого зростання зовнішнього боргу країни та її залежності від зовнішнього фінансування [77].

Повертаючись до більш раннього періоду, можна виділити низку країн, що досягли значних успіхів внаслідок проведення бюджетної консолідації (див. табл. 3.2)

Таблиця 3.2

Приклади успішної консолідації [77]

Країна	Період	Сальдо Державного бюджету, % ВВП		Скорочення видатків/ підвищення податків	Особливості
		За рік до початку програми	Через рік після початку програми		
Канада	1994–98	-6%	+1,2%	60:40; для структурного дефіциту: 85:15	Скорочення держапарату на 15%
Ірландія	1987–89	-9,8%	-3%	135:35; для структурного дефіциту: 95:5	Скорочення державного сектору на 14%; заморожування зарплат і субсидій
Швеція	1994–98	-11%	+3,8	55:45; для структурного дефіциту: 75:25	Трьохрічне обмеження на зростання видатків для державних органів

До цього переліку варто додати також Бельгію, де в 1981–1991 рр. була проведена найбільша консолідація з часу закінчення Другої світової війни. Країна поліпшила своє первинне сальдо на 11 процентних пункти. Такого результату вдалося досягти лише завдяки реалістичним цілям й очікуванням при побудові боргової стратегії за допомогою бюджетної консолідації. Бельгія і Канада, в остаточному підсумку, домоглися значно більших успіхів в скороченні своєї заборгованості, ніж Італія, і важливою відмінністю між цими країнами є перенесення акценту боргової політики з короткострокових заходів на проведення структурних змін. Крім того, й Бельгія, й Канада створили в 1990-х роках бюджетні системи, які дозволили зберегти приріст бюджетного сальдо та послабили «ефект втоми» від консолідації. Отже, цей досвід вказує на

те, що плани консолідації повинні бути зосереджені більше на постійних структурних реформах, ніж на тимчасових чи короткострокових заходах[95].

Крім того, Бельгія була однією з небагатьох розвинутих країн Західної Європи, яка практично не відчула наслідків першої хвилі світової фінансової кризи 2008 року. Цьому сприяла відносно стабільна внутрішня економічна ситуація у передкризовий період (профіцитний бюджет, стабільне стійке зростання ВВП, позитивний платіжний баланс, невисокий рівень інфляції), а також відсутність тісних економічних зв'язків із найбільш постраждалими від кризи країнами. Однією з передумов швидкого виходу Бельгії із першої стадії кризи стало вчасне ухвалення ефективного плану антикризових заходів – Стабілізаційного плану Бельгії (Belgiumstabilityplan) на 2009–2010 рр. Пізніше було ухвалено аналогічний план на 2011–2012 рр. Основними антикризовими заходами в Бельгії були:

- збільшення доходної частини державного та регіональних бюджетів, шляхом збільшення ставок податків (акцизного збору, мита), введення нових податків (на банківську та біржову діяльність) та відрахувань з роботодавців за достроковий вихід їх працівників на пенсію;
- скорочення державних видатків: «заморожування» окремих соціальних програм, скорочення зарплатні держслужбовцям, тощо;
- стимулювання економічного зростання, зокрема допомога стратегічним експортоорієнтованим та новітнім галузям, тощо [95].

Отже, особливістю проведення бюджетної консолідації у Бельгії було надання переваги антикризовим заходам, спрямованим на збільшення доходів бюджету (порівняно зі скороченням його видатків), а також стимулювання економічного зростання за рахунок фінансування перспективних секторів економіки.

Накопичений десятиліттями світовий досвід проведення бюджетної консолідації не дає універсальних рекомендацій, проте дозволяє виділити декілька особливостей цього процесу, які сприяють її найвищій ефективності:

– враховуючи слабе економічне зростання в даний час, його підтримка є найпершим пріоритетом для подолання негативного впливу бюджетної консолідації. Боргова політика має поєднуватись з державною політикою, спрямованою на усунення глибинних структурних проблем в економіці, а також з адаптивною грошово-кредитною політикою;

– оскільки скорочення зовнішнього боргу займає час, бюджетна консолідація повинна бути зосереджена на довгострокових структурних змінах. Цьому мають сприяти бюджетні інститути, подібні до створених у Бельгії, які підвищують прозорість і підзвітність бюджетного процесу;

– невелике зменшення заборгованості можливо навіть при відсутності значного економічного зростання;

– стимулювання дохідної частини бюджету під час проведення фіскальної консолідації має більш позитивний вплив на подолання боргової кризи, ніж зменшення витрат. Водночас, значний ефект мають комбіновані фіскальні правила (тобто, встановлення та поєднання цілей щодо доходної та видаткової частини бюджету);

– політика уряду (щодо консолідації) має бути чіткою та прозорою, лише так можна домогтися підтримки з боку населення;

– успішна політика не може бути короткостроковою, водночас якщо за перші роки проведення консолідації не досягнуто жодних позитивних результатів, програма в цілому, ймовірно, виявиться неефективною. Оптимальна кількість років складає від двох до трьох;

– темпи коригування повинні відповідати стану економіки. Розробникам економічної політики слід зосередитися на структурних або скоригованих з урахуванням циклічних коливань цільових показниках. Якщо темпи зростання є нижчими, ніж очікувані, необхідно задіяти інструменти грошово-кредитної політики, а також скористатися дією автоматичних бюджетних стабілізаторів;

– заходи щодо видатків бюджету, так і щодо доходів, справляють значний вплив на зайнятість та соціальну справедливість, що має бути враховано при проведенні консолідації. Оптимальна ступінь прогресивності

оподаткування та адресність соціальної допомоги населенню є необхідними для обмеження негативних соціальних наслідків. Активізація програм для підтримки розвитку ринку праці може сприяти підвищенню попиту і пропозиції робочої сили. Кращий ефект досягається при одночасному впровадженні структурних реформ [95].

Зазначимо, що в кризовий період перелік інструментів регулювання державного боргу, як правило, значно звужується, а структура боргового портфелю погіршується через падіння попиту інвесторів, масовий відплив капіталів та обмеження доступу до міжнародного ринку капіталів. Зокрема, наприкінці 2008 року – на початку 2009 року уряди країн з високим рівнем доходів на душу населення (США, Великобританія, Франція, Німеччина, Польща), та середнім рівнем доходів на душу населення (Угорщина, Мексика) суттєво збільшили випуск короткострокових позик внаслідок несприятливої кон'юнктури міжнародних фінансових ринків та різкого збільшення потреби у позикових ресурсах для фінансування антикризових програм[77].

Окремо зазначимо, що більшість країн з високим рівнем доходів на душу населення розробили безпрецедентні за розмірами вливань в економіку антикризові програми, ключовими елементами яких стали стабілізація фінансової системи (зниження ставок рефінансування до їх майже нульового значення, рекапіталізація та націоналізація банків, збільшення державних гарантій за вкладами населення, викуп проблемних банківських кредитів) та фіскальне стимулювання (за рахунок зниження податків, та збільшення видатків на підтримку окремих секторів економіки та банківської системи в цілому). Це призвело до значного нарощування державного боргу, а для країн ЄС – до початку боргової кризи.

Швидка ліквідація бюджетного дефіциту, не підкріплена реальними кроками в напрямку стабілізації самої економіки лише ускладнить і без того важку фінансову ситуацію в країні, створить непотрібні перешкоди на шляху гідного виходу з кризи.

Вагомим кроком у боротьбі за скорочення дефіциту бюджету в Україні може стати розроблення оптимальної моделі фіскального правила, яка б відповідала критеріям чіткості визначення, прозорості, адекватності, сумісності, простоти, гнучкості, обов'язковості виконання, підтримки з боку інших напрямів економічної політики. Без таких правил боротьба з бюджетним дефіцитом має хаотичний, нецілеспрямований і безсистемний характер. Українська модель фіскального правила, враховуючи надбання світової фінансової науки і практики і євростандартів, могла б розкрити такі позиції:

- вибір виду фіскального правила;
- постановку загальної мети введення фіскального правила;
- встановлення строків досягнення поставлених завдань (це потрібно для контролю ефективності дій фіскальних обмежень);
- визначення нормативно-правового інструменту, який закріпить правило і регламентуватиме його застосування (це може бути Конституція, закон тощо);
- деталізацію суб'єктів (органів державної влади, державного управління, місцевого самоврядування), а також операцій (окремих статей доходів, видатків, запозичення тощо) щодо яких застосовується фіскальне правило;
- встановлення граничних значень для конкретних контрольних показників;
- умови відхилень від дотримання вимог, встановлених фіскальним правилом;
- чітке визначення стадії контролю за дотриманням правила (під час складання, затвердження, за фактом виконання бюджету);
- розроблення санкцій за порушення правила.

Відповідно до фіскальних правил щорічно у процесі складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету доцільно проводити комплекс тактичних заходів, пов'язаних зі збалансуванням бюджету, скороченням бюджетного дефіциту [18].

3.2. Шляхи подолання бюджетного дефіциту в Україні

Фінансування дефіциту бюджету має неоднозначні наслідки для розвитку. Досягнення позитивних результатів часто супроводжується негативними наслідками. За часів економічної кризи і фінансових потрясінь.

Дефіцит бюджету Доступність з багатьох причин. Експерти розрізняють серед основних причин низької продуктивності економіки і зовнішніх зв'язків, структури національних витрат, висока частка держави в економіці. В Україні частка держави у ВВП оцінюється показник 35%. Такий високий рівень, який може бути тільки в умовах розвиненої ринкової економіки. Заплановані податки збирали недостатньо. Чи не оптимальна структура податкових надходжень.

Є глибокі, загальні проблеми бюджетного дефіциту, які притаманні будь-якій державі, в якому витрати бюджету перевищують доходи, і бетон, конкретні причини, які відбуваються в тій чи іншій країні. Основні причини бюджетного дефіциту в Україні є спад виробництва, зниження ефективності підприємств і секторів економіки, а не навмисної соціально-економічної політики в країні [74].

На сучасному етапі основні проблеми дефіциту бюджету, є наступні:

- Структурні дисбаланси в економіці і несвоєчасне і неефективне здійснення структурних реформ;
- Неефективне механізм оподаткування суб'єктів господарювання;
- Збереження значної кількості збиткових державних підприємств, які отримують гранти;
- Недостатній існуючі фінансові можливості державної структури витрат бюджету;
- Значна кількість тіньової економічної діяльності;
- Неадекватна і неефективне використання державних коштів;
- Втрата відходів виробництва, крадіжки, реєстрації і так далі. АІ, який не був предметом ефективного державного фінансового контролю.

- Неєфективність фінансових і кредитних відносин [71,13].

Дефіцит бюджету вимагає постійного пошуку шляхів подолання, що є баланс доходів і витрат. З метою скорочення бюджетного дефіциту необхідно:

Якщо рішення про схвалення дефіциту бюджету, можуть використовувати ці рекомендації для його управління:

- Ефективна політика обслуговування державного боргу;
- Підтримувати дефіцит бюджету на рівні не вище, ніж рівень інвестицій в основний капітал за рахунок коштів державного бюджету;
- Прибуток і прогнозовані показники видатків на всіх рівнях на основі реальних даних;
- Позикові кошти повинні бути використані в першу чергу для цільових державних програм, спрямованих на розвиток економічних [2, 8].

Проблема щодо дефіциту управління, це в основному споживчий характер. На етапі економічного зростання, а не прямих ресурсів для прискорення розвитку передових і грошей, що спрямовуються на споживчі витрати. Вибір областей фінансування не заклали основу для додаткових ресурсів і послуг новоствореного державного боргу. Був випадок, коли запозичені гроші "proyidalys" і на бюджеті, ніж відновлення необхідно, боргу, покладали витрати на їх обслуговування, зростання nekompensuvalysya економіки.

Інший фактор ризику, пов'язаний з управлінням дефіциту або боргу, є те, що в структурі державних цінних паперів близько 8% є короткострокові облігації з терміном погашення до 1 року [9]. Однак, якщо ми порівняємо динаміку ставок прибутковості за коротко-, середньо- та довгострокових облігацій, ми можемо припустити, що уряд розраховує знизити ставки в майбутньому.

Політика в галузі управління зовнішнього боргу вимагатиме покращення його структури, з тим щоб зменшити залежність від однієї валюти. Фактори, що впливають на політику і управління динамікою зовнішнього боргу валютного курсу і розміру валютних резервів НБУ. Під час кризи деякі експерти

відстоювати свою точку зору девальвації необхідність в підвищенні конкурентоспроможності експортних підприємств. Цей захід, з одного боку, збільшити доходи для бізнесу, а з іншого - призведе до збільшення боргу його переоцінки. Сформований ситуацію, коли ризики компаній-експортерів переводяться в економічну систему в цілому, так як зростання зовнішнього боргу за рахунок коливань обмінного курсу доведеться заплатити кожному громадянину у вигляді податкових платежів [75].

Зовнішня політика управління боргом необхідно враховувати можливість посилення валютних ризиків за рахунок зовнішніх джерел впливу, пов'язаного із загальною ситуацією на світових валютних фінансових ринках. У разі суттєвих переваг перед іншими єдиної валюти в структурі державного зовнішнього боргу виявляється залежною від політики уряду у валюті, які зробили з основних запозичення України. Наприклад: якщо Сполучені Штати, щоб підтримати її економіка буде слідувати політиці "дешевого долара" відповідно до інших світових валют, значний вплив на суми боргу наша країна матиме місце. Якщо по чисто внутрішні причини, наприклад через поліпшення економічних умов в вартості долара США збільшиться, відповідно збільшиться і сума зовнішнього боргу України, незалежно від внутрішньої економічної ситуації. Таким чином, зовнішня політика управління боргом повинна включати в більшій диверсифікації валют, щоб зменшити залежність від долара США, хоча це є одним з основних світових валют. Крім того, доцільно віддавати перевагу вітчизняним джерелам фінансування дефіциту.

В якості ще одного фактора ризику можна виділити інвестиційну репутацію України, які впливають на вартість зовнішнього фінансування. Хоча наша країна погасити свої борги по відношенню до часу, але рівень корупції, правові умови, темпи розвитку і обсягу тіньової економіки автоматично стимулювати інвесторів до збільшення вартості фінансових ресурсів для України спірних пунктів повинен включати в себе аналіз державного боргу, який подав офіційну аналітичні матеріали Міністерства фінансів, державного боргу і його динаміка характеризується винятком облігацій, які видаються для

погашення заборгованості з податку на додану вартість та збільшення статутного капіталу державної іпотечної установи. Якщо фінансування інституту можна віднести до інвестиційного капіталу, заборгованість по ПДВ не повинен відображатися за межами поточного боргу, вона є частиною його реструктуризації.

В цілому, слід зазначити, що в періоди нестабільності, як спостерігається зростання бюджетного дефіциту і державного боргу відповідно до поступовим збільшенням вартості догляду останнього. Як негативний фактор відзначити в основному споживчий характер бюджетного дефіциту. Це сформувало тенденцію до зростання державного боргу в періоди відносної фінансової стабільності та економічного зростання. Був "проїдання" новостворюваних ресурсів без належних підстав для погашення накопиченої заборгованості. [6]

В Україні, управління фінансування цільової показник по дефіциту бюджету бажано, щоб запобігти погіршенню ситуації у фінансовому секторі. Це повинно збільшити бюджетні витрати й інвестиційні витрати на підтримку вітчизняного бізнесу, а також посилити стимулювання внутрішнього попиту. Необхідна фінансова підтримка банківських установ громадського користування в поліпшенні їх стійкості за рахунок збільшення статутного капіталу. Потребують підтримки організовані програми зі стимулювання заощаджень і обмежити відтік депозитів.

Все вищесказане підтверджує той факт, що ідеальний метод покриття дефіциту в даний час не існує. Всі шляхи подолання дефіциту мати негативні наслідки.

Згідно з прогнозом Державного бюджету України на 2017 рік основні цілі в довгостроковій перспективі є:

- Для забезпечення справедливої, стабільної, спрямованої на забезпечення достатнього фіскальної податкової системи як фактора активації підприємницького потенціалу та скорочення тіньової економіки;

- Підвищення добробуту і якості життя за рахунок поліпшення економічно життєздатними державних соціальних стандартів і гарантій, поліпшення медичного обслуговування та соціальної допомоги;
- Скорочення бюджетного дефіциту і державного боргу до валового внутрішнього продукту;
- Підтримка структурних реформ в реальному секторі економіки і соціального сектора і залучення інвестицій в економіку;
- Зменшення адміністративної та регуляторної навантаження на бізнес;
- Підтримка регіонального економічного зростання, зміцнення економічної і фінансової незалежності місцевих бюджетів;
- Поліпшення фінансових показників державних підприємств;
- Поліпшення управління бюджетними коштами шляхом поліпшення і розширення сфери застосування програмно-цільового методу та подальшої оптимізації бюджетних програм [3].

Прогноз включає індикативні показники прогнозу консолідованого та державного бюджетів за основними видами доходів, видатків по фінансуванню і кредитуванню, державного боргу і гарантованого державою боргу відносин між державним і місцевими бюджетами, а також бюджетні програми, що забезпечують протягом декількох років інвестиційних програм (проектів) (табл. 3.3).

У разі сприятливої економічної ситуації, відсутність форс-мажорних обставин і реалізації (перевищено) дохідної частини бюджету в 2015 році бюджет отримає значні фінансові ресурси, які могли б стати важливим чинником стимулювання економічної активності та поліпшення соціального захисту.

Додаткові фінансові ресурси, які Україна отримає від зовнішніх кредиторів прямий доцільно:

1. Скорочення дефіциту бюджету. З точки зору реалізації стратегії модернізації можливо і доцільно для України можна вважати помірним дефіцитом фінансування проектів і програм, інвестиційні витрати, доходи

бюджету, з якого в майбутньому буде, принаймні покрити борг ресурсів, задіяних для їх фінансування. Запозичення на фінансування інвестиційних проектів має бути обмежена до 2% від ВВП, з тим щоб зменшити тиск на стабільність цін і національної валюти.

Таблиця 3.3

Індикативні прогностичні показники державного бюджету
на 2016-2017 рр. [83]

(млрд. гривень)

Найменування показника	2017	2018
Доходи	595,1	634,2
Видатки	667,7	674,9
Сальдо кредитування	-3	-4,1
у тому числі:	–	–
повернення кредитів	3,9	3,9
надання кредитів	6,9	8
Дефіцит «+» /профіцит«-»	72,6	65,7

2. Зниження боргового навантаження на економіку. З точки зору волатильності і невизначеності глобальних економічних тенденцій і економічної динаміки в середньостроковій перспективі уряд в разі перевищення доходів повинні спрямовувати кошти на дострокове погашення державного боргу. Це дозволить підвищити стійкість державних фінансів до зовнішніх негативних факторів.

З огляду на наявність ризиків девальвації (що автоматично призведе до зростання державного боргу в гривневому вираженні), представляється доцільним віддати пріоритет дострокового погашення зовнішнього боргу.

4. Підвищення соціальних стандартів і збільшення видатків на соціальні проекти.

З огляду на, що держава оголосила політику побудови соціально орієнтованої економіки, велика частина зростання доходів повинна бути спрямована на підвищення добробуту громадян. У той же час, необхідно відмовитися від механістичної поліпшення базових соціальних стандартів і зосередити зусилля на перегляд методології визначення та розрахунку, і, відповідно, кількість соціальних стандартів і вибіркової підтримки найменш соціально захищених груп. Крім того, необхідно регулювати систему соціальних пільг, що дозволить збільшити ці переваги для людей, які дійсно потребують їх, без зайвих додаткових витрат, збільшення бюджету.

5. Інвестиції в реформи. З моменту відновлення незалежності в Україні залишаються актуальними ряд реформ, які до сих пір не були реалізовані, не в останню чергу через відсутність коштів. Серед них слід включати реформування житлово-комунального господарства, адміністративно-територіальної реформи, земельної реформи та інших.

Зміст фінансування дефіциту бюджету зводиться до мобілізації ресурсів для забезпечення того, щоб витрати не перевищує дохід за рахунок використання конкретних форм і методів. Дефіцит бюджету знижується від фінансування додаткових витрат, кредитів і погашення державного боргу [73].

В даний час уряд повинен постійно контролювати розмір дефіциту бюджету, в іншому випадку він буде виконувати дестабілізуючу дію на соціально-економічний розвиток.

Необхідно приділяти більше уваги, щоб збільшити державні доходи по боротьбі з безробіттям, вдосконалення податкової системи, вдосконалення приватизації державного житлового фонду, поліпшення фінансового стану суб'єктів та інших. З метою максимального управління дефіциту державного

бюджету необхідно застосовувати систему економічних заходів. Мізерне фінансування для України є надзвичайно важливим і необхідним. Вона не повинна скорочувати і переорієнтувати на вирішенні основних проблем нашої економіки - пожвавлення інвестиційної діяльності.

Висновки до розділу 3

Даний розділ присвячений розв'язанню проблеми бюджетного дисбалансу та аналізу зарубіжного досвіду скорочення дефіциту. Дослідження даного матеріалу дозволило зробити такі висновки:

По-перше, величина дефіциту бюджету є похідною від економічної й політичної ситуації в країні.

По-друге, більшість розвинених країн фінансує дефіцит бюджету за допомогою неемісійних джерел, і тому величина чистого кредиту центрального банку уряду в них не велика. Інша ж група країн проводить відповідальну економічну політику і тому не потребують ресурсів центрального банку для фінансування урядових потреб.

По-третє, у світовій практиці для скорочення бюджетного дефіциту широко використовується така форма, як залучення в країну іноземного капіталу. З його допомогою вирішується відразу декілька завдань, причому не тільки фіскального, але й економічного характеру:

- розширюється база для виробництва товарів і послуг;
- збільшуються дохідні надходження в бюджет;
- поліпшується стан платіжного балансу.

По-четверте, країни-кандидати на вступ до ЄС повинні «знайти такий шлях розвитку, який базується на інвестиціях, а не на державних видатках».

По-п'яте, існує два шляхи вирішення проблеми скорочення бюджетного дефіциту. Перший – пошук резервів зростання доходів бюджету на стабільній податковій основі і скорочення видатків. Другий – реформування економіки і

фінансів із метою посилення впливу фінансового механізму на економічні процеси в країні, створення фінансових передумов для зростання національного продукту, що дасть можливість ліквідувати і дефіцит бюджету.

ВИСНОВКИ

Результати дипломного дослідження дозволяють зробити висновки теоретико-аналітичного характеру, та висунути конкретні пропозиції щодо покращення ситуації в бюджетній сфері, подолання бюджетних дисбалансів та визначення шляхів скорочення бюджетного дефіциту. Отже, нами зроблено і обгрунтовано такі основні узагальнення:

1. Бюджетний дисбаланс слід розглядати з одного боку, як нерівноважний стан об'єкта або порушення рівноваги й певних співвідношень параметрів, які характеризують об'єкт як цілісність; або з позиції динаміки – це процеси змін у функціонуванні та розвитку об'єкта, його розбалансування.

2. При проведенні теоретичного аналізу формування бюджетних дисбалансів з'ясовано, що дисбаланс (disbalans), або порушення рівноваги є внутрішньо притаманною властивістю ринкової економіки, що є основою її природи, а рівновага є лише її тимчасовим станом imbalans – відсутність рівноваги, нестійкість розглядається як крайній стан дисбалансу.

3. На основі проведеного дослідження концептуальних засад бюджетних дисбалансів встановлено, що основною причиною їх виникнення є бюджетний дефіцит. У роботі сформоване власне визначення бюджетного дефіциту, яке ми розуміємо, як економічні відносини, які виникають між учасниками суспільного виробництва щодо залучення додаткових фінансових ресурсів із внутрішніх чи зовнішніх джерел для покриття повного обсягу запланованих видатків.

4. Проведений аналіз причин, динаміки та структури бюджетного дефіциту показав, що основними дефіцитоутворюючими чинниками економічного і фінансового характеру є: незавершеність економічних перетворень; значне зростання та нераціональна структура бюджетних видатків; неефективне функціонування бюджетного механізму; недосконалість фінансового законодавства, що сприяє невпевненості у доцільності розширення

виробництва і відтоку капіталу з України; тінізація економіки; зростання обсягів державного боргу.

5. Конкретні методи фінансування бюджетного дефіциту є важливим фактором, що визначає успіх тих зусиль, які направлені на досягнення стабілізації в процесі завершення економічних реформ. В сучасних умовах відносної макрофінансової стабільності доцільним вважається збалансований підхід до використання державних позик, як важливого джерела фінансування бюджетного дефіциту, з одночасним зменшенням абсолютного і відносного розміру державної заборгованості. У стратегічному плані політика державних запозичень держави поступово має переорієнтуватися на інвестиційні цілі, що, власне, і є важливою ознакою ринкової економіки.

6. Структура державної заборгованості України та порядок її утворення свідчить про те, що політика державних позик не відповідає завданням реформування та розвитку України на ринкових засадах. Характер запозичень і використання позичкових ресурсів в Україні є таким, що на практиці відбувається лише зростання внутрішнього і зовнішнього боргу без будь-яких суттєвих ринкових перетворень. В підсумку, це призводить не до скорочення, а до збільшення бюджетного дефіциту.

7. Вивчення зарубіжного досвіду управління бюджетними дисбалансами дало змогу констатувати, що країни-члени ЄС активно застосовують політику фіскальної консолідації, яка передбачає комплекс заходів з оптимізації бюджетних витрат, проведення структурних економічних реформ, збільшення надходжень до бюджету не лише завдяки підняттю податкових ставок, але і в результаті стимулювання економіки і бізнесу. Досвід засвідчує, що зниження державних витрат спричиняє позитивний вплив на ймовірність успіху фіскальної консолідації, у той час як консолідація за рахунок підвищення податків є менш успішною.

8. Підкреслено, що невід'ємною умовою забезпечення ефективного використання інструменту дефіциту бюджету є оптимальність його обсягів і структури джерел фінансування. Однак, через недостатню

обґрунтованість цих складових, активна фіскальна політика часто може призводити до появи негативних явищ: зростанню державної заборгованості, «ефекту витіснення» приватних інвестицій, втрати стабільності фінансової системи. Сучасна економіка України потребує проведення ефективних ринкових реформ економічно-соціальної сфери та стабільного економічного зростання на засадах створення сприятливих умов для поживлення діяльності суб'єктів господарювання за рахунок вдосконалення найважливіших ринкових інститутів, зняття штучних обмежень для підприємницької діяльності; сприяння активізації внутрішнього попиту на вітчизняні товари як основи для відновлення стабільного економічного зростання. Реалізація відповідної фінансової політики передбачає залучення значних капіталовкладень, мобілізацію яких здійснюють у результаті проведення операцій на внутрішньому та зовнішніх фінансових ринках. Із поглибленням глобалізаційних процесів стають очевиднішими недоліки фінансових ринків, що особливо гостро проявляються у країнах, основним фактором циклічності розвитку економіки яких є екзогенна ситуація на фінансових та товарних ринках.

9. Для забезпечення бюджетної рівноваги та активізації фінансового механізму управління бюджетним дефіцитом з метою нівелювання впливу коливань показників фінансових ринків на вітчизняну економіку доцільно вирішити такі завдання: узгодження фіскальної політики держави з визначеним курсом фінансової політики на середньострокову перспективу; використання акумульованих фінансовими інститутами заощаджень з метою підтримання оптимального обсягу внутрішнього попиту у разі низької ділової активності та існування тіньового сектору економіки тощо.

10. Визначено, що напрями вдосконалення та ефективного застосування фінансового механізму управління бюджетним дефіцитом на всіх етапах бюджетного процесу мають координуватися з поточною і перспективною фінансовою політикою держави, корелюватися із тенденціями в

динаміці податкових надходжень і державних витрат, із стадією економічного циклу, в якій перебуває економіка і суспільство в певний період розвитку.

11. Встановлено, що органам державного управління доцільно орієнтуватися на заохочення використання розпорядниками бюджетних коштів планових сум податкових та неподаткових надходжень і темпів приросту дохідної частини державного бюджету через застосування дієвих інструментів і важелів фінансового механізму управління бюджетним дефіцитом; ухвалення на державному рівні та впровадження в бюджетну практику виконавчими органами влади стабільного законодавства, що закріплюватиме принципи раціональності, економності використання акумульованих бюджетних коштів та підвищення ефективності виконання бюджетних програм за встановленими критеріями; модернізацію елементів фінансового механізму управління дефіцитом державного бюджету відповідно сучасних реалій соціально-економічного розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акчуріна Ю.М. Теоретико-методологічні аспекти факторів впливу на зовнішній державний борг України / Ю.М. Акчуріна // Держава та регіони. Серія: Державне управління. Науково–виробничий журнал. – 2009. – № 1. – С. 5-10.
2. Александрова М.М. Гроші. Фінанси. Кредит: [навч. посібник для вузів] / М.М. Александрова, С.О. Маслова. – [2-е вид., переробл. та доп.]. – К.: ЦУЛ, 2007. – 336 с.
3. Антологияэкономическойклассики: В. Пети, А. Смит, Д. Риккардо: В 2 т. Т.1: / [Сост. И.А. Столяров]. – М.: Эконов, 1991. – 475 с.5. Антологияэкономическойклассики: Т. Мальтус, Д. Кейнс, Ю. Ларин: В 2 т. Т.2: / [Сост. И.А. Столяров]. – М.: Эконов, 1991. – 486 с.6.
4. Бакалюк О. Й. Текстові матеріали лекцій і практичних занять з дисципліни Безпека життєдіяльності для студентів усіх форм навчання / О.Й. Бакалюк. – Тернопіль, 2012. – 109 с.
5. Башко В. Вплив дефіцитів бюджету на рівноважний обсяг виробництва / В. Башко // Економіка. Фінанси. Право. – 2007. – № 2. – С. 30-36.
6. Башко В. Дефіцит бюджету : соціально-економічна природа / В. Башко // Економіка. Фінанси. Право. – 2011. – № 3. – С. 67-73.
7. Біль Д. Бюджетна політика держави / Д. Біль // Журнал європейської економіки. – 2012. – Т. 3. – № 1. – С. 5-15.
8. Благун І.Г. Фінанси: [навчальний посібник] / І.Г. Благун, Р.С. Сорока, І.В. Єлейко. – Львів: Магнолія 2006, 2008. – 314 с.
9. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Ш. Бланкарт; [пер. з нім. С.О. Терещенко та О.О. Терещенка]; за ред. В.М. Федосова. – К.: Либідь, 2000. – 654 с. 23.
10. Бюджетна система України та Євросоюзу: монографія / [С.О. Булгакова, О.І. Барановський, Г.В. Кучер та ін.]; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К.:

- Київський національний торговельно-економічний університет, 2009. – 409 с.
11. Бюджетная система России: учебник для студ. вузов, обучающихся по экон. спец. и спец. упр. / [Под ред. Г.Б. Поляка]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 703 с.
 12. Бондаренко О. Бюджетні системи зарубіжних країн /О.Бондаренко // Економіка, фінанси, право, 2011. – №3. – 34-39.
 13. Бюджетний кодекс України:закон України від 08.07.2010 р. №2456 – VI // Голос України,4 серпня 2010 р.
 14. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за січень-грудень 2015 року.
 15. Василик О.Д. Теорія фінансів. [Підручник для студ. экон. спец. вищ. закладів освіти] / О.Д. Василик. – [4-те вид., доп.]. – К. : НІОС, 2003. – 411с.
 16. Вахненко Т. Політика державних запозичень та управління корпоративними боргами в умовах фінансової кризи / Т. Вахненко // Економіст. – 2009. – №3.– С. 48-51.
 17. Вахненко Т.П. Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово- економічних відносин / Т.П. Вахненко. – К.: Фенікс, 2006. – 536 с.
 18. Венгер В.В. Фінанси: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.В. Венгер. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 432 с.
 19. Висновки про виконання Державного бюджету України за 2011 рік. – Київ: Рахункова палата України, 2012. – Випуск 11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.as-rada.gov.ua>
 20. Висновки про виконання Державного бюджету України за 2012 рік. – Київ: Рахункова палата України, 2013. – Випуск 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.as-rada.gov.ua>
 21. Владимиров К.М. Бюджетна система: [навч. посіб.] / К.М. Владимиров. – К.: Кондор, 2009. – 220 с.

22. Галин Б. Оптимізація фіскальної політики держави: аналіз макроекономічних наслідків / Б. Галин // Економічний аналіз. – 2008. – Випуск 2 (18). – С. 88-94.
23. Ганіч А.Є. Суть державного бюджету та його вплив на соціально-економічний розвиток України / А.Є. Ганіч // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.6. – С. 180-185.
24. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку: [монографія] / В.М. Геєць. – К.: [б. в.], 2009. – 863 с.
25. Горобець Р. Боргові дилеми країн світу / Р. Горобець// Компаньйон-Онлайн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.companion.ua/>
26. Гнатишин-Дзіковська А. Перспективи реалізації стабілізаційної функції держави в умовах європейської економічної інтеграції / А. Гнатишин-Дзіковська // Світ фінансів. – 2009. – № 1 (18). – С. 15-27.
27. Гноєвий В.Г. Стан і перспективи світового ринку боргових зобов'язань / В.Г. Гноєвий // Держава та регіони. Науково–виробничий журнал. – 2010. – № 1. – С. 67–72.
28. Городецька Т.Е. Податкові важелі збалансування бюджетних ресурсів / Т.Е. Городецька // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 246-249.
29. Государственные финансы: [учебное пособие для студентов экон. вузов и фак. / В.М. Федосов, Л.Д. Буряк, Д.Д. Будаков и др.]; под ред. В.М. Федосова, С.Я. Огородника и В.Н. Суторминой. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.
30. Государственный бюджет: [учеб. пособие для студ. экон. спец. вузов] / [М.И. Ткачук, Н.Е. Заяц, Л.А. Ханкевич, Т.В. Сорокина и др.]; под. общ. ред. М.И. Ткачук. – Минск: Вышэйшая школа, 1995. – 240 с.
31. Бюджетні проблеми економіки Греції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/svit/>
32. Дефицит бюджета США // Корреспондент.net. [Електронний ресурс]. – 18 октября 2010. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/world/>

33. Статистичні дані щодо динаміки дефіциту Польщі // Інформаційне агенство УНІАН. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/rus/detail/65347>
34. Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти. / [Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська та ін.]. – К.: НІСД, 2010. – 96 с.
35. Економіка. Фінанси і банки. Євро стрімко впав до мінімального значення за 4 роки. – 18.05.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pr.com.ua/articles/10811>
36. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка. Навч. посіб. / За ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. – К: «Альтернативи», 2001. – 606 с.
37. Євтушенко Н. Вплив бюджетної політики на соціально–економічний розвиток країни / Н. Євтушенко // Економічний вісник університету. Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 13. – С. 120-127.
38. Єпіфанов А.О. Бюджет України [Текст]: монографія: у 2 кн. / А.О. Єпіфанов, І.І. Д'яконова, І.В. Сало. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. Книга друга: Виконання бюджету. – 187 с.
39. Єреміца В. У ЄС 2011-й буде роком боротьби з боржниками, скорочення зарплат і соціальної напруги / В. Єреміца // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2187359.html>
40. Желюк Т.Л. Макроекономічна оцінка передумов для виходу України з кризи і забезпечення успішного довгострокового розвитку / Т.Л. Желюк // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2010. – № 1 (3). Том 2. – С. 98-106.
41. Жибер Т.В. Бюджетна система: [навч.-метод. посіб. для самот. вивч. дисципліни] / Т.В. Жибер, Г.Б. Коломієць. – К.: КНЕУ, 2009. – 311с.
42. Загоруйко Ю. Британский масштаб: экономия, сокращения и амбиции / Ю. Загоруйко // Информационно-аналитический еженедельник «Зеркало недели. Украина». – 2010. – № 41 (821).

43. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання / І.В. Запатріна. – К.: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.
44. Іващук О. Моделювання взаємозв'язку дефіциту бюджету та показників економічної динаміки / О. Іващук, А. Машко // Світ фінансів. – 2009. – №1(18). – С. 68-79.
45. Інформація щодо виконання Державного бюджету України за 2010-2012 рр. – Київ: Рахункова палата України, 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/>
46. Карлін М.І. Бюджетна система України: [навч. посібник]. / М.І. Карлін. – К.: Знання, 2008. – 428с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»)
47. Карлін М.І. Фінансові системи країн Західної Європи: [навч. посібник] / М.І. Карлін. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 320 с.
48. Кириченко А. А., Кудрицький В. Д. Сучасні теорії управління зовнішньою заборгованістю / А. А. Кириченко, В. Д. Кудрицький // Актуальні проблеми економіки. – №7 – 2009. – С15–27.
49. Котіна Г. Податкові важелі впливу на економіку в сучасних умовах: вітчизняний та світовий досвід / Г. Котіна, М. Степура // Економіст. – 2010. – № 5. – С. 31-35.
50. Крайчак Є. В. Бюджетна та боргова політика України у контексті збереження фінансової безпеки держави / Є. В. Крайчак // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2013. – №5. – С. 81–88.
51. Кудряшов В. Фінансування дефіциту державного бюджету / В.П. Кудряшов // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 52-64.
52. Кузьминов Я.И. Курс институциональнойэкономики: институты, сети, транзакционныеиздержки, контракты / Я.И. Кузьминов, К.А. Бендукидзе, М.М. Юдкевич. – М.: ГУ-ВШЭ, 2010. – 443 с.
53. Кучер Г.В. Бюджетний процес у країнах ЄС / Г.В. Кучер // Вісник КНТЕУ. – 2008. – № 3. – С. 24-31.

54. Кучер Г.В. Розвиток фінансової системи України в процесі світової глобалізації / Г.В. Кучер // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2008. – № 102. – С. 17-18
55. Кушинова Н.Г. Стратегічні напрями розвитку бюджетної системи України / Н.Г. Кушинова, Т.О. Гринь // Сталий розвиток економіки Всеукраїнський науково–виробничий журнал. – 2010. – № 1. – С. 160-163.
56. Лисяк Л.В. Концептуальні засади бюджетної політики у сфері державних видатків / Л.В. Лисяк // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 358-364.116. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: [моногр.] / Л.В. Лисяк. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
57. Лисяк Л.В. Структура бюджетної системи України в контексті оновленого бюджетного кодексу / Л.В. Лисяк, Т.О. Дулік // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: Економічні науки. Науково-теоретичний журнал. – 2010. – № 2. – С. 125-132.
58. Лукашук-Федик С. Безпека життєдіяльності: соціально-економічний аспект – Тернопіль: «Горлиця», 2008. – 259 с.
59. Лук'яненко І.Г. Економетрика / І.Г. Лук'яненко, Л.І. Краснікова. – К.: Знання, 1998. – 494 с.
60. Луніна І.О. Шляхи мінімізації впливу фінансової кризи на бюджет України / І.О. Луніна, В.В. Баліцька, О.В. Короткевич // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 22-32.
61. Любіч А. Про взаємозв'язок дефіциту бюджету та макроекономічних показників в Україні / А. Любіч, Ю. Харазішвілі // Економіка України. – 2006. – № 6. – С. 31-40.
62. Лютий І. Суперечності планування видаткової частини державного бюджету України / І. Лютий, Л. Савич // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 81-87.
63. Лютий І.О. Теоретико–методологічні засади бюджетної політики держави / І.О. Лютий // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 13-19.

64. Львовчкін С.В. Макрофінансова стабілізація в Україні в контексті економічного зростання: [монографія] / С.В. Львовчкін. – К.: Наша культура і наука, 2003. – 427 с.
65. Макаренко В. Проблеми та завдання аналізу стійкості фінансової системи України на сучасному етапі її розвитку / В. Макаренко, О. Скоробагатий // Економічний простір. Збірник наукових праць. – 2009. – № 25. – С. 71-82.
66. Надь Н.М. Особливості формування доходів і видатків бюджетів / Н.М. Надь // Науковий вісник Ужгородського університету. Збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 30. – С. 63-67.
67. Наконечний С.І. Управління бюджетним дефіцитом / С.І. Наконечний, Т.О. Терещенко, // Інноваційна економіка, 2004. – №3– С.23-29 с.
68. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
69. Офіційний сайт Комісії з економіки та фінансів Європейського Союзу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu>
70. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
71. Офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
72. Офіційний сайт Рахункової палати України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua>
73. Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: [монографія] / К.В. Павлюк– К.: НДФІ, 2006. – 584 с.
74. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України: [навч. посіб.]. / Ю.В. Пасічник. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: Знання, 2008. – 670 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
75. Петровська І.О. Фінанси (з елементами статистики фінансів): [навч. посібник] / І.О. Петровська, Д.В. Клиновий. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: ЦУЛ, 2002. – 300 с.

76. Пинзеник В. Реформи чи їх імітація / В. Пинзеник. – К.: Академія, 2002. – 127 с.
77. Податкова реформа в США: все навпаки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/11/25/258493/>
78. Податковий кодекс України // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92. – Том 1. – С. 9. – 3248 ст.
79. Порядок відображення операцій, пов'язаних з державним боргом, при плануванні та виконанні державного бюджету: Наказ Міністерства фінансів України від 28.01.2004 р. № 42. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 8. – С. 241. – 510 ст.
80. Про виконання Державного бюджету України за 2012 рік. – К.: Рахункова палата України, 2013. – Випуск 15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua>.
81. Про Державний бюджет України на 2014 (–12,–13) рік: Закон України із змінами та доповненнями // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
82. Про залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги і співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями на 2013-2016 роки: / Розпорядження КМУ від 11 вересня 2013 р. № 697-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформації: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/697-2013-%D1%80>
83. Про звіт про виконання Закону України Про Державний бюджет України на 2013 (–11,–12) рік: Постанова Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
84. Про охорону праці: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. – № 49, ст.668.
85. Романюк М.В. Вплив бюджетно–податкової політики держави на фіскальну ефективність податкової системи України / М.В. Романюк, Т.А. Коляда // Вісник київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 91. – С. 39-41.